

het Clavecimbel

tijdschrift van de

Stichting Clavecimbel Genootschap Nederland SCGN

Jaargang 17 – nummer 1 – mei 2010

Colofon "het Clavecimbel" Tijdschrift voor vrienden van de SCGN, Jaargang 17 nr.1. mei 2010
Verschijnt twee keer per jaar, in mei en november

Redactieadres: Garvelinkkampweg 14, 7261 CH Ruurlo, tel. 0573 - 454159
Redactiecoördinator: Hans Hansson, Ruurlo e-mail: hans.hansson@pr-tekst.nl
Vaste medewerkers: Paul Weeren, Geldrop
Kees Rosenhart, Haarlem
Lay-out: Hans van Krevelen, Groenekan/Utrecht
Advertenties: Fons van der Linden, Molenberg 17, 6191 KL Beek, tel. 046 - 4370917
Website: Sybolt de Jong (webmaster): www.scgn.org
Bestuur SCGN: Carolien Eijkelboom (voorzitter), Groningen
Fons van der Linden (vice-voorzitter), Beek L.
Marco Meijdam (secretaris), Utrecht
Daan Hallewas (penningmeester), Delft
Marion Boshuizen, Lelystad
Pieter Dirksen, Culemborg

Comité van aanbeveling: Bob van Asperen
Ton Koopman
Gustav Leonhardt

Inhoud	pagina
Van de Voorzitter , Carolien Eijkelboom	3
redactioneel : Lezers laten zich horen en zien, Hans Hansson	3
oproepen	4
Centrum voor Oude Muziek en Dans bestaat 20 jaar , Carolien Eijkelboom	5
Studiedag met Menno van Delft in Mechelen, België, Ludmilla Tschakalova	6
Drie dagen Reincken Festival	7
Zomerfestival Noordoostpolder Travelling in Baroque	8
(interview) Muzikale manager met brede blik: Xavier Vandamme .	
Festival Oude Muziek Utrecht wordt 'Hoogmis voor Clavecimbel', Hans Hansson	9
Bachs Toccata's voor clavecimbel , in het bijzonder de Toccata in fis-klein (BWV910), Pieter Dirksen	11
Ook Wim Riefel prikkelt met Notenbüchlein muziekminnaars, redactie	16
Bevlogen lesgeven en passie hervinden: Alet Maasland	17
Juweeltje van Marion Boshuizen	18
Instrument beschilderd dor Jan Overbeke	18
bij de Muziekbijlage, Hans van Krevelen	18
CD bespreking: Blokfluitsonates van Händel , Paul Weeren	19
Uitgaven Editie Achter de Schouwburg	21
Gesignaleerd , Hans van Krevelen	21
kleine advertenties	22
Advertenties	23
Muziekbijlage : J.Cabanilles, Corrente Italiana	4pp.

Illustratie omslag voorzijde: Clavecimbel Hemsch, 1751, collectie Frédéric Haas (Flawinne B), zie p.10.
Illustraties omslag achterkant: zie p.18.

De SCGN (Stichting Clavecimbel Genootschap Nederland) is opgericht in 1993. Doel van het Genootschap is het bevorderen van de groei en bloei van het clavecimbelleven in Nederland en eventueel daarbuiten. Professionele clavecinisten, amateur clavecinisten en belangstellenden kunnen Vriend worden van het Genootschap door minimaal € 25,- per jaar bij te dragen op gironummer 325334 ten name van SCGN, Delft. (voor betaling vanuit het buitenland: BIC: PSTB NL21 IBAN: NL18 PSTB 0000 3253 34)
Advertentietarieven per 1-1-2009: € 50,- per ¼ pagina; € 75,- per ½ pagina; € 100,- per hele pagina.

Van de Voorzitter

maart 2010

De lente is vandaag begonnen. Nee, als u dit leest is die allang bezig, maar ik schrijf dit op 21 maart. We waren kennelijk vergeten hoe dat voelt, een beetje winter. De mensen hadden er maar moeite mee. Ik had sterk het gevoel dat vooral wéér die slechte wegen en wéér die kou de oorzaak waren dat we de excursie naar Namen moesten afblazen. Jammer. We gaan het dan ook opnieuw aanbieden in een vriendelijker jaargetijde, als je daar in de prachtig kasteeltuinen kunt wandelen, maar dat duurt nog zeker een jaar. Misschien zijn Frédéric Haas en zijn Hemsch-clavecimbel voor die tijd al een keer in Utrecht te beluisteren (wat ik zeer hoop), maar ook dan is een excursie de moeite meer dan waard. Intussen kunnen we mijmeren hoe het was geweest als we er in een onverwarmde koets over niet-verharde wegen heen hadden gemoeten.

Ja, hoe deden ze dat? Niet alleen hun eigen vervoer maar ook dat van clavecimbels. Zelfs in een verende aanhanger heeft de stemming al meer te lijden dan in een personenauto of klein busje. En hoe onderhielden ze hun instrumenten in dit soort winters (en veel ergere)? Als ik de afgelopen wintermaanden de lucht niet extra bevochtigde kon de hygrometer wel tot 20% zakken. Daar blijft geen zangbodem heel bij! Ik weet, het was toen binnenshuis lang niet zo warm als nu, maar als het met oostenwind buiten ijskoud en kurkdroog is, is het binnen toch ook droog? En in de 18^e eeuw niet minder, lijkt me. Dat laat geen zangbodem onberoerd. En straks, als het weer zomer is, kan die relatieve vochtigheid wel stijgen tot 90%, zeker in de Amsterdamse grachtenhuizen of in Venetië. Veel clavecimbels kunnen ook dat niet aan.

Voor zover ik weet is de kennis op dat gebied niet goed samengebracht en gerubriceerd, laat staan gepubliceerd. Het zou goed en leerzaam zijn als iemand zich daar eens in verdiepte.

En dan is daar de volgende activiteit alweer. Op zaterdag 9 oktober staat de clavecimbelmuziek van Telemann centraal. Leuke, leerzame, interessante, maar vooral ook heel mooie muziek heeft hij voor het clavecimbel geschreven. En zoals veel van zijn werk is ook dit uitstekend uitvoerbaar door amateurs. Wij rekenen dan ook op veel belangstelling en zijn blij dat het gelukt is de Lutherse Kerk in Utrecht weer te huren. Docent is dit keer Marion Boshuizen. Als clavecinist en leider van het Apollo-ensemble is zij zeer actief en sinds een half jaar is zij bestuurslid van de SCGN. Deze studiedag leek ons een uitgelezen gelegenheid die twee aspecten eens te combineren.

Een paar belangrijke gegevens:

Studiedag clavecimbelmuziek van Telemann,
zaterdag 9 oktober, 10.30u. – 17.00u.,
Lutherse Kerk, Utrecht.

Toegang €30

Inschrijving vanaf juni via de site.

Heeft u vragen over bijvoorbeeld repertoire, u kunt het bestuur altijd bereiken via de site/contact of rechtstreeks via clavecimbel@hotmail.com.

Tot slot wens ik u weer veel plezier met dit nummer van Het Clavecimbel.

Carolien Eijkelboom

redactioneel Lezers laten zich horen en zien

Hartelijk dank, geachte lezer, voor uw steeds grotere inbreng! Dit nummer bevat weer juweeltjes, verhalen, tips en oproepen van en aan u. Daarmee groeit de 'wisselwerking tussen zender en ontvanger', hetgeen een korte definitie van communicatie is.

Dat proces hoopt de redactie verder uit te bouwen en ze weet zich daarin gesteund door het bestuur. U immers vormt de publieksgroep waarvoor wij werken: Uw wens is ons een richtlijn. Daarom vonden we het ook leuk om onlangs te ontdekken hoe goed u onze website www.scgn.org bezoekt.

geweest als die excursie was doorgegaan, komt nu drie dagen naar Utrecht.

Heeft u zelf een interessant onderwerp? Laat het weten, als tip, als verhaal, plaatje, programma of hoe dan ook. Het hoeft niet "af" te zijn – dat proces gebeurt in goede samenwerking tussen u en de redactie, waarvan u de gegevens vindt in het colofon op de 2de pagina. Veel plezier.

Hans Hansson

Dit keer laten we bijvoorbeeld een paar spullen in het clavecimbelweb aan het woord. Een lezer haakt aan bij het vorige nummer. U krijgt een beeld van weer een Belgische studiedag, van een handig vervoermiddel voor onze instrumenten en het 250 jaar oude Hemsch-clavecimbel, dat in Flawinne te bewonderen zou zijn

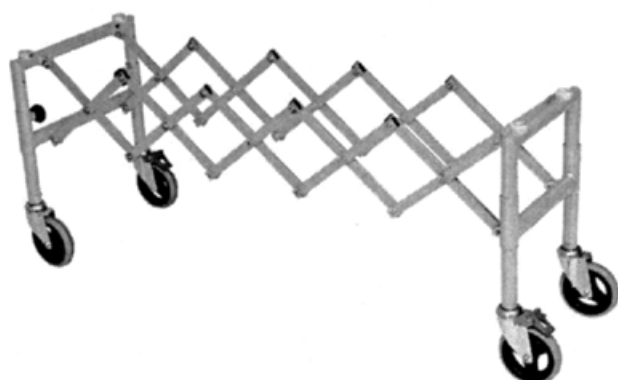
Leden, laat van je horen!

Beste clavecimbelgenoten. Al jarenlang ben ik lid van het clavecimbelgenootschap en lees ik natuurlijk het tijdschrift. Ik vroeg me daarbij nooit af wie voor de copij zorgde en zelfs vroeg ik me nauwelijks af wat ik van de inhoud vond. De ene keer beter dan de andere keer.

Maar als bestuurslid lees je het blad opeens heel anders. Wat mij aantrekkelijk lijkt is om wat meer "uit het veld" te horen en te lezen, bijvoorbeeld over:

- de vele amateurclavocinisten die enthousiast zijn over hun favoriete instrument,
- die een cursus, workshop, concert of museum hebben bezocht en hun enthousiasme willen delen.
- Mensen die er over denken zelf een nieuw clavecimbel aan te schaffen willen misschien wel weten waarom anderen voor een bepaald type of bouwer kozen,
- of gewoon een praktische tip.

Hierbij zal ik het voortouw nemen: iedereen weet dat clavecimbelsondingen zijn om te vervoeren.

Een paar jaar geleden heb ik een schaarwagentje aangeschaft bij een groothandel in uitvaartbenodigdheden. Met vier zwenkwielletjes, op goede hoogte, je rijdt je instrument vrijwel je auto in. Het ding is gemaakt om kisten mee te vervoeren, maar het werkt

uitstekend. Je kunt kiezen voor normaal of lichtgewicht. In opgevouwen toestand lekker klein. Voor een volgend nummer hoop ik van jullie bijdragen te kunnen genieten.

Marion Boshuizen

Oproep van de penningmeester

Velen van u hebben de bijdrage voor 2010 al overgemaakt, hartelijk dank daarvoor. Wil de enkeling die daaraan nog niet heeft gedacht de bijdrage (€ 25) zo spoedig mogelijk voldoen op rekening 325334 t.n.v. SCGN te Delft?

Bij voorbaat dank!

Daan Hallewas, Penningmeester S.C.G.N.

Oproep van de (nieuwe) secretaris

Om zo snel mogelijk actuele berichten te kunnen doorgeven, zou onze nieuwe secretaris, Marco Meijdam, graag uw e-mailadres bij uw naam willen zetten. Kunt u die even mailen aan clavecimbel@hotmail.com ?

Bij voorbaat dank!

Marco Meijdam, Secretaris S.C.G.N.

Clavecimbelwebsite beschikbaar voor uw teksten

Onze eigen website www.scgn.org is ook beschikbaar voor uw eigen nieuws. Geeft u een uitvoering, houdt u een lezing of organiseert u een bijeenkomst, geef dat dan door aan webmaster Sybolt de Jong, sydejong@home.nl.

Als de 'houdbaarheidsdatum' is verstreken haalt Sybolt ze er weer af.

Sybolt laat weten dat de website genoeg bezoekers trekt: in de eerste paar maanden, dat hij een 'bezoekersteller' had geïnstalleerd bezochten zo'n 1700 belangstellenden de site. Dat is overigens ook interessant nieuws voor potentiële adverteerders!

Centrum voor Oude Muziek & Dans bestaat 20 jaar

Op 1 januari 1990 werd in Groningen het Centrum voor oude Muziek & Dans opgericht.

Nu, in 2010, bestaat het dus twintig jaar. Het heeft zich een vaste plek verworven in het Groningse muziekleven en in dat van ver daarbuiten.

De bedoeling bij de opzet was een echt 'centrum' te maken, waar veel vanuit zou gaan en waar veel samen zou komen. Dat lukte en het is in de loop der jaren alleen maar sterker geworden. Alles is gericht op gevorderde amateurs en vakstudenten en in het gebodene

zijn altijd de verworvenheden van de historische uitvoeringspraktijk (van muziek en dans) aanwezig.

De individuele lessen, de workshops, de werkweken, de projecten, het stimuleert elkaar en de resultaten zijn veel meer en beter dan twintig jaar geleden ooit voor mogelijk gehouden. Het is merkbaar dat alles onder een dak is. Letterlijk, want in het pand in de Groninger binnenstad, het Kijk in 't Jathuis, wordt les gegeven, gerepeteerd en er zijn kleine concertjes. De clavecimbel- en blokfluitlessen worden gegeven door Carolien Eijkelboom en de vioollessen door Paulien Kostense. De eerste heeft ook de algehele leiding en de tweede is de dirigent van het 'huisorkest' **DILETTO MUSICALE**. Voor andere instrumentale of zanglessen wordt naar collega-specialisten verwezen.

Uitvoeringen

In dit jubileumjaar is alles wat extra groot. Zo was er afgelopen februari een leerlingenconcert waar de Goldbergvariaties zijn uitgevoerd. Ze waren over drie spelers verdeeld en de heel moeilijke voor twee klavieren, werden met z'n tweeën gespeeld.

Dit voorjaar is de Johannes Passion uitgevoerd en de voorrepetities waren deels ook in het eigen pand. De prachtige 17^e eeuwse Nieuwe Kerk, waar de meeste concerten van het orkest **DILETTO MUSICALE** zijn, staat er pal achter.

Verdere uitvoeringen van de projectconcerten zijn in de talloze juweeltjes van kerken op het Groninger platteland, maar ook hartje stad, in de Martinikerk. Daar is het slotconcert van de zomercursus Hulde aan Händel, dit jaar gewijd aan 'Joseph and his brethren'.

Clavecimbels en spinet staan klaar voor het leerlingenconcert met de Goldbergvariaties, februari 2010.

CENTRUM VOOR

OUDE MUZIEK & DANS

De klap op de jubileum-vuurpijl komt in het najaar, zondag 31 oktober met twee uitvoeringen van Pan & Syrinx, komische opera in één akte van John Ernest Galliard met toevoegingen van Purcell (gemiddeld begin 18e eeuw). 't Wordt een voorstelling met prachtige muziek, barokke én klassiek-moderne dans, geestige (Nederlands gesproken) dialogen, virtuoze aria's, een bonte stoet personages, en dat alles in een verrassende regie en kostumering. De voorstellingen zijn in de Kleine Zaal van de Oosterpoort in Groningen.

Net als bij de uitvoering van La Serva Padrona op de Haarlemse Clavecimbeldagen van 2007 worden er weer twee clavecimbelsondes gespeeld, een op de scène voor de recitatieven en een in het orkest voor de aria's en de dansen.

Haarlemse Clavecimbeldagen 2007. La Serva Padrone van Pergolesi, met Wiebe Pier Cnossen als Padrone. Verder **DILETTO MUSICALE**, het geheel o.l.v. Paulien Kostense.

In het centrum van het Centrum voor Oude Muziek & Dans staat, hoe kan het anders, het clavecimbel.

Verdere informatie op www.centrumvooroudemuziekendans.nl

Carolien Eijkelboom

Studiedag met Menno van Delft in Mechelen, België

Menno van Delft en Kersten Cottyn, claveciniste in opleiding aan het conservatorium van Antwerpen. Kersten won destijds meerdere malen eerste prijs in de concours van de Haarlemse Clavecimbeldagen.

Aangemoedigd door het groot succes van de Vlaamse Klavecimbeldag in 2009 besloten Bart Jacobs, Bart Wulmus en ikzelf een studiedag in te richten. Deze ging door op 30 januari 2010, en we mochten voor een tweede keer de prachtige omkadering en logistieke mogelijkheden benutten van het Cultureel Centrum, Mechelen, België. Om onze "horizon verruimende" filosofie te blijven hanteren, nodigden we Menno van Delft uit, welbekend onder de lezers van dit blad. Toch gebruik ik de gelegenheid om de activiteiten van Menno op een rij te zetten:

Menno van Delft (Amsterdam, 1963) studeerde orgel bij Piet Kee en Jacques van Oortmerssen, clavecimbel bij Anneke Uittenbosch, Gustav Leonhardt en Bob van Asperen en muziekwetenschap aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Onder de vormende leiding van Win van Gerven zong hij enige jaren Gregoriaans in the Schola Cantorum van Amsterdamse studenten. In 1988 won Menno van Delft op het C.Ph.E. Bach-Concours in Hamburg de clavichordprijs. Menno van Delft maakte diverse opnamen met werken van J.S. Bachs: de zes vioolsonates (met Johannes Leertouwer), het Musikalisches Opfer, de Kunst der Fuge en de zeven klaviertoccatas. Ook werkte hij mee aan de integrale

Menno van Delft en Ludmilla Tschakalova

opname van de klavierwerken van Jan Pieterszoon Sweelinck, ondermeer onderscheiden met een Edison en de Deutsche Schallplatten Kritik Preis. Bij het label Teknon de eerste van een reeks clavichordopnamen op belangrijke historische instrumenten: Sonates en variaties van Johann Gottfried Muthel op het Hass-clavichord (1763) uit de Russell- Collection in Edinburgh. Menno van Delft doceert clavecimbel, clavichord en basso continuo aan het Conservatorium van Amsterdam en de Hochschule für Musik und Theater in Hamburg.

Het thema van de studiedag was 'Italiaanse clavecimbelmuziek van Frescobaldi tot Scarlatti'. Tot ieders verbazing, hadden alle acht deelnemers, inclusief één Nederlander, werken van de 17de eeuw aangeboden: Cavazzoni, Frescobaldi - vertegenwoordigd met onder andere niet minder dan vijf toccata's! - Merula en Rossi. Het niveau van de zeer uiteenlopende leeftijdscategorieën was zeer hoog: muziekacademie leerlingen vanaf 15 jaar stonden schouder aan schouder met conservatorium studenten en volwassen academie leerlingen.

Alle deelnemers en luisteraars konden genieten van een zeer deskundige en inspirerende Menno van Delft. Na een korte inleiding over Italiaanse clavecimbels en de literatuur die ervoor geschreven werd, ging hij aan de slag als docent. Met inzicht voor elke bespeeld werk én de speler, en bijgestaan door humor, fantasie en een grote souplesse, wist Menno de deelnemers een aantal zeer belangrijke speeltechnieken over te brengen. Bovendien was elke "les" helemaal anders dan de vorige of de volgende. Onder andere, maakte hij het aan de deelnemers zeer duidelijk hoe de stijl van Cavazzoni schilt van die van Frescobaldi. In de strengere stijlen werd aandacht besteed aan een vast metrum. Het hanteren van verschillende notenwaarden kwam meermalen aan bod: de langste noten moeten – en kunnen, zelfs op clavecimbel! – langer en rustiger klinken, de snellere noten krijgen meer leven, en de aller snelste noten mogen sprankelen. Bij de toccata's van Frescobaldi, werden de spelers aangemoedigd tot meer durven: in één toccata schuilen er een groot aantal zeer uiteenlopende en contrasterende delen. Vrijheid is hier de boodschap.

Twee prachtige Italiaanse instrumenten, gebouwd door Jan Boon, stonden ter beschikking van de deelnemers: één naar Dominicus Pisarenis, Venetië, tweede helft 16de eeuw. Dit instrument beschikt over één 8' register, een kort octaaf C/E en gesplitste boventoetsen voor D/Fis, E/Gis, es/dis, gis/as, es'/dis', gis'/as', es''/dis''. De deelnemers vonden dit zeker een zeer interessante uitdaging, en een aantal van hen hebben er op gespeeld. Het tweede instrument was een latere en groter type, een kopie van een Giuseppe Mondini, Firenze, van 1700, 2x8' en een omvang van GG-d''.

Menno en Barbara Belza. Barbara is professionele blokfluitiste die nu les volgt bij Bart Wulmus.

Om de dag muzikaal af te ronden, konden we Menno zelf aan het werk bewonderen: hij bracht een kort maar zeer gevarieerd programma op beide instrumenten. Wij konden genieten van een Toccata van Paolo Quagliati (ca.1555-1628), een Capriccio van Frescobaldi, een wervelende, lichtvoetige vertolking van de bekende Ciaccona van Storace, juweeltjes van Correntes van Rossi, en ten slotte twee sonates (K417 en K159) van Domenico Scarlatti. K417, een Fuga, verraste op alle gebieden. Wie Scarlatti enkel en alleen als een klavieracrobaat beschouwd moet dringend dit zeer interessante stuk eens bekijken!

Een zeer gezellige receptie na deze boeiende dag zorgde voor een gepast "finale". De algemene reacties maakten het duidelijk dat zulke studiedagen zeer welkom zijn. Daarom is er beslist om vanaf nu een studiedag te houden om de twee jaar, beurtelings afwisselend met een groots Vlaamse Klavecimbeldag.

Een tipje van de sluier: in maart 2011 wordt de Vlaamse Klavecimbeldag aan "De dans" gewijd, met workshops voor alle leeftijden, alsook de kleine broertjes en zusjes.

Drie dagen Reinckenfestival

Het Reinckenfestival Oude Muziek vindt dit jaar plaats op **donderdag 13 mei (Hemelvaartsdag), vrijdag 14 mei en zaterdag 15 mei in Deventer**.

Programmeur Wim Siepmann schetst wat sfeerbeelden: "De hoogtepunten van het Reincken Festival zijn als gewoonlijk de avondconcerten. Dus ook dit jaar. De eerste twee avonden bevinden we ons als het ware in de huizen van de patriciërs. De laatste avond gaan we naar Hamburg, waar onze naamgever Reincken zijn triomfen vierde. Donderdagavond kunt u zich wanen in bijvoorbeeld Huis van Loon te Amsterdam. In de salon bevinden zich diverse voorname liederen, waaronder de grootste Nederlandse gambist uit die tijd, Carolus Hacquart. En hij is niet alleen; wellicht werd hij vergezeld door zijn collega Schenk en mogelijk nam de zeer begaafde dochter des huizes plaats achter het clavecimbel. Samen vulden zij de avond met

Bovendien, kunnen we met trots aankondigen dat de grote inspirator van ons allemaal, Gustav Leonhardt, ons de eer schenkt door het slotconcert te bezorgen. Maak nu al een nota: 19 maart 2011, Cultureel Centrum, Mechelen, België! Tot dan!

Ludmila Tschakalova

Foto's: Guy Wulmus

Omdat goede journalistiek hoor- en wederhoor behelst vroegen we Menno van Delfts reactie en die luidde kort en bondig:

"Het was een bijzonder geslaagde namiddag, vond ik zelf. Negen goede deelnemers die geïnteresseerd, enthousiast en flexibel reageerden en twee fraaie instrumenten van Jan Boon!"

Met beste groet en veel succes met het zeer gewaardeerde werk voor 'het Clavecimbel'!

Menno van Delft

schitterende gambasonates en andere muziek. Het concert door The Spirit of Gambo brengt u terug naar die sferen, zij het niet in een Amsterdams grachtenpand, maar in het Penninckshuis, dat veel van de glorie van de Gouden Eeuw uitstraalt."

"Vrijdag zijn we in Utrecht, bijvoorbeeld aan het Janskerkhof in de Janskerk. Notabelen van de stad bespreken de aanbesteding van een nieuwe beiaard, te bouwen door de gebroeders Hemony. Een Utrechtse jonker, Jacob van Eyck, blind, maar met een uitstekend gehoor, heeft samen met de gebroeders Hemony een methode ontwikkeld om een zuiver gestemde beiaard te maken. Hij is hier om te adviseren. Maar dat niet alleen. Samen met een gitarist en een clavecinist vermaakt hij de notabelen met schitterende blokfluitmuziek. Wij hebben in dit festival de Utrechtse Janskerk vervuld voor de Deventer Lebuinuskkerk. De muziek wordt

uitgevoerd door het ensemble Cordevento onder leiding van de blokfluitist Erik Bosgraaf.

Zaterdag tenslotte nemen we u mee naar de Marienkirche in Hamburg, waar de oud-Deventenaar Reincken cantor is, nadat hij zijn post als organist van de Bergkerk in Deventer opgegeven had. We nemen deel aan een vesperviering. De gezangen worden dubbelkorig uitgevoerd, waarbij, mogelijk Reincken zelf, tussenspelen op het orgel verzorgt. Het dubbelkoor zal het Collegium Musicum Amsterdam zijn, de organist (en clavecinist) Jan Kleinbussink. Uiteraard vindt dit concert plaats in de Bergkerk, waar Reincken lang geleden zijn muzikale loopbaan begon.”

Clavecimbelelementen vindt u onder andere:

Donderdag 13 mei, 14.00 – 14.40 Locatie: De Hereeniging

Ensemble Cannamella,
Blom-Hofken uitvoering in Tienen (B)

Noordoostpolder in teken van Wenen

Zomerfestival Travelling in Baroque

Wie weer eens clavecimbel in een andere context wil ontdekken zou kunnen aanhaken bij het evenement *Zomerfestival Travelling in Baroque*, dat dit jaar Wenen op de korrel neemt.

Wenen was eeuwen lang het bruisende centrum van Europa en is beroemd vanwege de grote klassiekers (Haydn, Mozart, Schubert) maar ook in de 17^e en 18^e eeuw was het Weense hof cultureel hoogstaand.

Vivaldi overleed er, Quantz heeft er een tijd gestudeerd en nog verder terug in de geschiedenis hebben componisten als Bertali, Schmelzer en Fux een groot stempel op het muziekleven gedrukt. Het festival toont muzikaal Wenen van de 17^e tot de 20^e eeuw. Van clavecimbel tot fortepiano, van dulciaan tot klassieke fagot en van blokfluit tot csakan, de hele ontwikkeling komt aan bod.

Tijden en plaatsen

Het festival 2010 vindt plaats op zaterdag 7, zondag 8 en maandag 9 augustus 2010.

De zomerreis Wenen start om 10:00 in de Hoeksteen in Emmeloord en eindigt om 17:00.

De ‘reis’ kan gemaakt worden met eigen auto, met de fiets, en het is ook mogelijk om in een Oldtimer vervoerd te worden.

Ensemble Cannamella, sopraan, viool, blokfluit/dulciaan, 2 luit/theorbe, viola da gamba, clavecimbel. Ten gehore worden gebracht:

Blom-Hofken van Cupido, wereldlijke liedekens en gedichten worden afgewisseld met instrumentale werken en brengen u terug naar de tijd van Van Dyck en Rubens.

Vrijdag 14 mei, 20.00 Lebuïnuskerk, ingang Grote Poot 7

Cordevento onder leiding van Erik Bosgraaf

The Nightwatch, muziek voor blokfluit, gitaar en

clavecimbel uit de tijd van Rembrandt met werken van onder anderen Padbrué, Schop en van Eyck.
www.cordevento.com

Uitgebreidere informatie op
www.reinckenfestival.nl.

Signalement

Op zondag 8 augustus wordt de Weense reis vervolgd met een Weense zondag in Dronten, met een groots middagconcert van het Apollo Ensemble (clavecimbel, viool, dulciaan), met Haydn, de symfonieën *Le Matin*, *Le Midi* en *Le Soir*. Daarna is er voor publiek en musici tijd om tijdens het Weense buffet elkaar te ontmoeten en bij te praten. De zondag wordt afgesloten met een feestelijk avondconcert met o.a. Schubert en Mozart vocaal.

Festival 2010 wordt officieel afgesloten op maandag 9 augustus, met een concert van het Nederlands Baryton Trio. De Baryton, een instrument dat onbekend is, maar ten tijde van Haydn tot bloei was gekomen. (De baryton werd in het vorige Holland Festival Oude Muziek, Utrecht 2009, wel met een aantal concerten voor het voetlicht gebracht.) Haydn schreef zijn Barytontrio's omdat zijn baas, vorst Esterhazy, zelf baryton speelde. Maar, verplicht nummer of niet, de trio's zijn verschrikkelijk goed gelukt. Het slotconcert vindt traditiegetrouw plaats op de Warmonderhof.

Informatie over het festival staat op
www.travellinginbaroque.com.

Muzikale manager ‘met brede blik’ Xavier Vandamme:

Festival Oude Muziek Utrecht wordt ‘Hoogmis voor Clavecimbel’

Veertien recitals laten in tien dagen tijd het klavier leven met als hoogtepunt het drie dagen lang bespelen van het Hemsch-clavecimbel uit 1751. Festivaldeur Xavier Vandamme stelt de ruime regeerperiode van Lodewijk XIV centraal om ons te laten kennismaken met de soms wat verguisde Franse muziek. “De klankeenvoud van de composities bijvoorbeeld een Louis Couperin gaat open als een deskundige die vaak enkele klinkers tot *klankrijkdom* laat komen. Het is in die zin moeilijke muziek en je hebt een ‘goede smaak’ voor dat Franse nodig, maar dan is het ook ontzettend dankbaar werk”.

Oude muziek leeft nu

De geestdriftige superlatieven onderstrepen de uitspraken van de enthousiaste Vlaming die als directeur van de Organisatie Oude Muziek met zijn elf man sterke team-met-liefde-voor-de-muziek dit jaar Utrecht tot leven brengt met een hommage aan Oude Muziek: “want die oude muziek leeft nu! Wat wij nu aan klank kunnen maken is van nu; die noot klinkt bij het aanslaan van de toets, op dat moment. Het is een illusie om te denken dat je de muziek kunt laten klinken zoals die toen geklonken heeft.”

Gelukkig heeft men in de beginjaren van de revival van het clavecimbel wel veel aandacht besteed aan hoe het authentiek geklonken zou kunnen hebben. Dat kopieerstreven hebben we losgelaten; inmiddels kunnen we ons de setting en de sfeer prima voorstellen – maar het blijft de musicus van nu met zijn eigen smaak die hier de klank maakt. En daartoe leent de Hemsch, het historische instrument dat we dit festival ‘in residence’ zullen hebben, zich uitstekend. Dit instrument uit 1751, eigendom van Frédéric Haas, Franse clavecinist die nu in de buurt van het Belgische Namen woont, klinkt heus niet meer zoals 250 jaar geleden. Wat vond het oor van toen wat toen goede smaak was?”

Franse Barok

“De Franse barok komt in Nederland wat weinig aan bod; men neemt het ‘niet serieus’, het is ook wat minder formeel en expliciet dan bijvoorbeeld de Duitse, met Bach als een van de grootste exponenten. Ik wil dit klavierjaar de pracht en de mogelijkheden van de Franse Barok presenteren. Meer dan

100 concerten klinken van 27 augustus tot 5 september; het is een uitgebreide zoektocht naar kleur, in grandeur, maar ook in verstillig.”

Gezien de inspirerende persoonlijkheid van Xavier Vandamme zelf zou je dat wat Bourgondischer kunnen noemen. Er zit de vrijheid in die de mogelijkheid geeft tot flair, tot flexibiliteit en creativiteit. (Als je hoort dat Xavier ook graag zijn vrienden culinair verwent kun je je zijn gedrevenheid voorstellen, hch).

“Op dit grootste Oud-muziekfestival ter wereld kun je volume maken, in een prachtige stad met al die concertmogelijkheden, centraal in het land goed bereikbaar. Daar wil ik de mensen blootstellen aan het repertoire dat zo’n anderhalve eeuw omspant. Een repertoire van heel sensuele muziek, qua klank.”

Lodewijk XIV, bijgenaamd de Zonnekoning of ook wel de Grote, leefde van 1638 tot 1715 en werd reeds als 5-jarig kind formeel koning van Frankrijk. In 1661 nam hij de macht over van zijn moeder die zolang regentes was geweest. Tot zijn dood drukte hij 54 jaar lang een sterk persoonlijk stempel op de Franse binnen- en buitenlandse politiek. Lodewijk verstond de kunst van het imponeren. ... Daarnaast stimuleerde hij kunsten en wetenschappen. Als machtspoliticus was hij zeer bekwaam. (naar Wikipedia, hch)

Xavier Vandamme: “ook marketingtechnisch werd aan Lodewijks politieke verhaal gesmeed; neem nou dat logo, de Zon! Als componist was Lully natuurlijk veelbepalend.

We beginnen trouwens het festival op 27 augustus met als openingsconcert ‘De 24 violen van de Koning’, waarin Lully’s vijfstemmige benadering goed tot z’n recht komt.” Dat dit een apart instrumentarium vereist, dat nu ook is gereconstrueerd, beschrijft het artikel in het Tijdschrift Oude Muziek, 2010 nummer 1.

De Hemsch

Het meest waardevolle gereedschap dat dit festival de muziek en de bezoekers ten dienste staat is ongetwijfeld het Hemsch-clavecimbel uit 1751 van Frédéric Haas; een instrument van uitzonderlijk hoge kwaliteit. Daarnaast zullen nog kopieën te horen zijn van Bruce Kennedy, Andreas Kilstrom en Philippe Humeau. Frédéric Haas houdt samen met de beroemde clavecimbelbouwer Anthony Sidey op maandag 30 augustus een inleiding over dit prachtclavecimbel.

Ook krijgen jonge professionele musici de kans om dit perfect bespelbare instrument te ervaren en op die manier het verschil te ontdekken tussen een authentiek instrument en een kopie. Het publiek kan bij die workshop aanwezig zijn. Xavier wordt helemaal lyrisch als hij over zijn eigen kennismaking met “de Hemsch” vertelt: “Geweldig, je kunt er bijvoorbeeld dynamiek op maken; harder en zachter spelen kan gewoon! Je huilt als je het hoort; het heeft présence; het heeft een ziel!” Verscheidene muzikanten zullen op de Hemsch concineren: de uitzonderlijke Franse clavecinist Laurent Stewart, zijn vroegere leerling Aurélien Delage, de Deen Lars Ulric Mortensen, de Franse klaviergrootheid

Hemsch-clavecimbel 1751; zie ook de foto op de voorkant
Xavier Vandamme's Kiltström

Blandine Verlet, de Italiaanse Paola Erdas en natuurlijk Frédéric Haas zelf.

Blandine Verlet, d Italiaanse Paola Erdas en natuurlijk Fréd
Waarde

"Iets van waarde delen door dat samen met anderen vorm te geven en het dan zodanig uit te stralen, dat iedereen daarvan de meerwaarde ervaart", dat is de missie van Xavier Vandamme, die het komend Festival Oude Muziek kan beschikken over een groot arsenaal aan musici, instrumenten en locaties – en hij voelt zich de hoeder die dit alles mag koesteren en uitdragen. Hij is de manager die ook heel prozaïsch de administratie en de centjes moet coördineren, maar daarmee dan wel 250 uitvoeringen per jaar mag maken! Dat is een win-winconstructie, waarmee hij artistieke, esthetiek en het prettig ontmoeten van mensen kan combineren.

Bij Xavier is de muziek een steeds dominantere plaats gaan innemen tijdens zijn snelle carrière (hij is nu 37). Hij voelt zich nu vrij, zonder kritische blikken over zijn schouder, waardoor hij beter kan luisteren; beter in staat is tot "out of the box"-denken, zoals hij het zelf noemt. Dat geeft ook ruimte aan zijn pioniersgeest, plus de nodige lef, waarover het Tijdschrift Oude Muziek al schreef.

Filosofisch

Dat Xavier Vandamme naast Italiaans en Franse literatuur ook filosofie heeft gestudeerd blijkt uit zijn analyses. "Dat spelen van dit repertoire is als het lef hebben om te durven loslaten wat je denkt begrepen te hebben. Je wilt mensen op een gezonde manier in verwarring brengen om ze dan op een gezonde manier een goed gevoel mee te geven. Ze krijgen dan plezier in hun eigen ruimere inzicht – ze hebben weer iets bijgeleerd. De zoektocht naar het verleden wordt hoe dan ook

een zoektocht naar onze eigen culturele identiteit. Deze zoektocht werkt als een soort vraag- antwoordspel, waarbij je om de waarheid heen cirkelt, zoekenderwijs spelend genieten – een soort hermeneutisch proces." "De context is er een van esthetisch plezier waarvan je gelukkig wordt..." De warmte onderstreept Vandammes visie, zijn missie voor dit jaar, én voor daarna.

Vlamingen

Op de vraag waarom er zoveel Vlamingen leidende posities hebben in de muziekwereld (directie KCO, Muziekgebouw aan het IJ, Rotterdams Filharmonisch Orkest) vertelt Xavier Vandamme dat dit waarschijnlijk komt door de Belgische politieke context uit de jaren '80. Daarin werd de scheiding Vlaams-Waals expliciet en er kwam meer aandacht en geld vrij voor cultuur. De Vlaamse Gemeenschap wilde cultuur namelijk ook inzetten als middel om de collectieve identiteit te versterken. Je kunt het met zo'n visie eens zijn of niet, maar ze werpt nu haar vruchten af en daarom ook zie je nu zoveel cultuurmanagers die het buiten België maken! (Een wijze les voor de nieuwe Nederlandse politici..., hch).

Overtuig je zelf

"Kom jezelf overtuigen en beleef het mee, ook in de workshops die we dit jaar houden. De muzikale uitstapjes rond het centrale thema geven dat thema juist meer diepgang. Het centrale thema van de Franse componisten is dus dit jaar dé uitdaging, juist voor mensen die er niets mee hebben om ze te helpen die klanken beter te leren begrijpen."

De meest actuele informatie vindt u op www.scgn.org en op www.oudemuziek.nl

Het volledige, gedetailleerde programma wordt gepubliceerd op 15 mei.

Hans Hansson, april 2010, Utrecht/Ruurlo

het Clavecimbel mei 2010

BACHS TOCCATA'S VOOR CLAVECIMBEL, in het bijzonder de Toccata in fis-klein (BWV 910)¹

Pieter Dirksen

De woorden 'Bach' en 'toccata' lijken voor ons onlosmakelijk met elkaar verbonden te zijn. Toch kunnen er een aantal vraagtekens geplaatst worden bij dit paradigma. Ten eerste geldt dit hoofdzakelijk voor de orgeltoccata's, natuurlijk vooral voor de beroemde in d-klein – tegenwoordig *het* stereotype van zowel orgelmuziek überhaupt als van Bachs muziek – maar ook voor de niet minder spectaculaire toccata's in F-groot, C-groot en de 'dorische' in d-klein. Hoe het ook zij, tegenover deze vier toccata's voor orgel staan er zeven voor clavecimbel, even belangwekkend en virtuoos, wat aangeeft dat het clavecimbel voor de toccata-componist Bach minstens even belangrijk was als het orgel. Ten tweede stond Bach in zijn enthousiasme voor de toccata alleen, en staakte hij het beoefenen van dit genre nogal vroeg in zijn carrière. De toccata, in de zeventiende eeuw in principe een virtuoos klavierwerk bestaande uit een aantal sterk met elkaar contrasterende gedeeltes, enerzijds rapsodisch en vrij, anderzijds fugatisch en strikt, raakte na 1700 snel uit de mode. In feite zijn er vrijwel geen toccata's te vinden bij Bachs tijdgenoten. De sonate nam indertijd de functie over van een vrij, niet aan dansvormen gebonden klavierwerk.

De reden waarom Bach de toccata, eigenlijk tegen de tijdsgeest in, cultiveerde, was dat hij al in zijn jeugd sterk gefascineerd was geraakt door de Noord-Duitse klavierstijl, waarin de zeventiende-eeuwse toccata zijn hoogtepunt bereikte. Het sleutelwoord hier is de zogenaamde *Stylus phantasticus* – we zullen dit begrip later nog vaker tegenkomen. Maar zelfs Bach was niet immuun voor de veranderende esthetiek, en zo ongeveer na 1713, toen hij pas rond de 28 jaar oud was, stopte hij volledig met het schrijven van toccata's. (De toccata die het openingsdeel vormt van de Zesde Partita BWV 830 is weliswaar van veel latere datum, maar in de eerste versie van deze partita uit 1725 heette deze 'Toccata' nog 'Prélude', wat eigenlijk veel beter de muzikale lading dekt; Bach wilde alleen maar voorkomen dat twee Partita-openingsdelen dezelfde titel zouden dragen, en er was al een 'Praeludium' aanwezig.)

Overzicht

Er zijn geen autografe handschriften voor de clavecimbeltoccata's bekend, daarom moeten we ons laten leiden door afschriften van Bachs leerlingen en bewonderaars. De vroegste en belangrijkste was Bachs oudere broer Johann Christoph (1671-1721), die er vier kopieerde. Een van deze kopieën, van de vroege versie van de Toccata in D-groot BWV 912a, moet door Johann Christoph vóór 1707 zijn vervaardigd,² wat een duidelijke aanwijzing vormt voor de datering; de andere drie afschriften, van de Toccata in fis-klein BWV 910, de Toccata in c-klein BWV 911 en de Toccata in G-groot BWV 916, ontstonden ergens tussen 1707 en

1714. Voor de rest werden alle afschriften pas veel later geschreven, waardoor als basis voor het ontwikkelen van een chronologie slechts de stilistische elementen en hun relatie tot Bachs orgelmuziek en cantates van rond diezelfde periode overblijven. Op zichzelf is dit natuurlijk een erg ingewikkelde en onzekere procedure, maar dankzij recent onderzoek is er een betrouwbaar patroon boven water gekomen.³

Op deze basis is het aannemelijk dat Bach de clavecimbeltoccata's in ongeveer 7 à 8 jaar tijd moet hebben geschreven, dus toen hij in de twintig was. Ongetwijfeld de oudste – één bron betitelt hem zelfs ouderwets als 'Toccata prima' – is de Toccata in d-klein BWV 913, die heel goed geïnspireerd zou kunnen zijn door Buxtehudes orgeltoccata in dezelfde toonsoort.⁴ Het is de enige die nog gebruik maakt van het 'ouderwetse' principe van de thematische variatie: de tweede fuga is gebaseerd op een thematische variant in drielidige maatsoort van het thema van de eerste fuga – een principe dat zowel herinnert aan de canzona's van Frescobaldi en Froberger als ook aan de preludia en toccata's van Buxtehude. Naar alle waarschijnlijkheid ontstond deze toccata in de vroege Arnstadtse periode (c.1704).

Een tweede groep, waarschijnlijk dateerbaar rond de periode Arnstadt (later) - Mühlhausen (1705-1708), bestaat uit de Toccata's in D-groot BWV 912(a), e-klein BWV 914 en g-klein BWV 915. Hier is de Noord-Duitse basis verrijkt met elementen uit de Italiaanse sonate van die tijd – vooral zichtbaar in het eerste Allegro van de Toccata in D en het Allegro van de Toccata in g. Opvallend in deze stukken is voorts dat er een recitatief in is opgenomen en dat ze alle drie culminerend in een lange, virtuoze fuga.

De derde groep, die direct na de 'Mühlhausen'-toccata's schijnt te komen (maar met één uitzondering, waar ik later nog op terug zal komen), bestaat uit de overblijvende drie, in fis-klein BWV 910, c-klein BWV 911 en G-groot BWV 916. Hier zijn de recitatief-achtige, improvisatorische kenmerken van de tweede groep sterk gereduceerd of afwezig, en het idee van een monumentale slotfuga op een enkel thema is vervangen door een opgewekte dans-fuga (G), een dubbelfuga (c) of een Lamento-fuga (fis). Aldus laten ze zien hoe Bach experimenteert met de traditionele toccatavorm en deze qua affectrijkdom en variëteit oprekt tot aan het 'breekpunt' van het genre, want na deze serie (zoals we al zagen) hield Bach het componeren van clavecimbel-toccata's voor gezien. De meest uitzonderlijke is misschien de G-groot Toccata. Deze is gegoten in de drielidige vorm van een concerto. In een van de bronnen wordt hij dan ook 'Toccata sue Concerto' genoemd. Het vormt klaarblijkelijk Bachs laatste toccata voor clavecimbel, geschreven rond 1712.⁵

het Clavecimbel mei 2010

De Toccata in g-klein BWV 915

In dit korte tijdsbestek kan ik niet elke toccata in detail bespreken. Daarom wil ik er twee voor U uithalen, en meer specifiek laten zien hoezeer zij verbonden zijn met de Noord-Duitse traditie. Een ervan zal ik kort behandelen, de ander uitgebreider. Ten eerste de Toccata in g-klein BWV 915. Dit is een stuk dat door huidige spelers al net zo sterk wordt genegeerd als dat klaarblijkelijk reeds in de achttiende eeuw gebeurde. Terwijl de andere toccata's in tussen de tien en drieëntwintig bronnen zijn overgeleverd, overleefde de g-klein-Toccata de tand des tijds maar ternauwernood, in slechts twee nogal marginale kopieën.⁶ Het stuk schijnt dus niet erg populair geweest te zijn. Maar het vormt wel een van de meest ambitieuze en briljante toccata's, en gezien de bijzonder hoge technische moeilijkheidsgraad is het wellicht een stuk dat Bach in allereerste instantie voor zichzelf heeft geschreven (wat dan tevens de geringe verspreiding zou kunnen verklaren). De opening, een wervelende eenstemmige passage, herinnert aan Buxtehudes grote orgel-praeludium in dezelfde toonsoort, BuxWV 149. Het raast rechtstreeks het Adagio in, wat, heel opzienbarend, begint met een 'omgekeerd' akkoord op c-klein (de IVe trap). Het Adagio zelf, het midden houdend tussen recitatief en arioso, is een pure uiting van tragiek, die voortgezet wordt na het volgende Allegro; bij deze tweede verschijning van het Adagio wordt ook weer prominent gebruik gemaakt van het omkerings-akkoord op c-klein. Het daartussen 'ingeschoven' Allegro in Bes-groot biedt een volledig contrasterend affect ten opzichte van zijn omgeving: het is een levendig deel in Italianiserende sonatestijl, in hoofdzaak tweestemmig, maar aangevuld met uitgeschreven continuo-akkoorden en echo-effecten. De afsluitende fuga is gebaseerd op een gegeven uit Johan Adam Reinckens *Hortus Musicus* van 1687.⁷ Bach bewonderde deze ensemble-publicatie met zes grote trio-suites zeer, gezien zijn bewerkingen van verschillende delen ervan, inclusief drie compleet nieuw-geschreven fuga's (BWV 954, 965 en 966). Het thema en zijn contrasubject zijn gebaseerd op een van

Reinckens giges (zie Voorbeeld 1), en net als bij al deze giges maakt ook Bach gebruik van omkering. Na een zeer lange ontwikkeling breekt Bach deze 'fantastische' fugatische gigue af om plaats te maken voor een korte recapitulatie van de openingspassage en het Adagio – nu niet meer dan het 'misleidende' omgekeerde akkoord plus cadens – een bijzonder dramatisch, retorisch slot!

De Toccata in fis-klein BWV 910

Reincken was een heel belangrijk voorbeeld in Bachs jonge jaren, maar het was Buxtehude tot wie Bach zich wendde voor een afsluitende 'masterclass', in de vorm van zijn befaamde vier maanden durende bezoek aan de oude meester in de winter van 1705-1706. Wij zullen ons nu gaan richten op de kwestie van Buxtehudes invloed op Bachs clavecimbeltoccata's. Hoewel de Toccata's in d-klein BWV 913 en e-klein BWV 914 herhaaldelijk zijn geciteerd in verband met de Lübeckse meester, is het wat vreemd dat Buxtehude blijkbaar nog nooit specifiek in verband is gebracht met de Toccata in fis-klein BWV 910. Maar alleen al zijn exotische toonsoort zou voldoende moeten zijn om Buxtehude in beeld te brengen, aangezien deze fis-klein gebruikte in een belangrijk Praeludium (eigenlijk een toccata) voor orgel, BuxWV 146. Het vormde een van zijn laatste orgelwerken en werd hoogstwaarschijnlijk door Bach overgeschreven tijdens zijn bezoek aan Lübeck.⁸ Maar, nader beschouwd, gaat de relatie tussen Buxtehudes Praeludium en Bachs Toccata veel verder dan alleen maar de toonsoort.

De in Voorbeeld 2 geciteerde parallel is naar mijn mening zeer veelzeggend en lijkt zonder meer een citaat door Bach te vormen (hij gebruikte het opnieuw in de Passacaglia in c-klein BWV 582 voor orgel, m.264-266). Het begin, met zijn eenstemmige 'Passaggio' inclusief 'landing' op een laag orgelpunt op de tonica, vormt al een imitatie van een belangrijk kenmerk van Buxtehudes stuk, terwijl het veelvuldig voorkomen van triller-achtige zestienden in Bachs eerste fuga (Voorbeeld 3) en het incorporeren van de overmatige kwart aan het eind van deze fuga (zie Voorbeeld 8, bij

de pijl) eveneens typisch voor Buxtehude is. Twee andere werken van de oudere meester leverden Bach klaarblijkelijk het materiaal voor de slotfuga (Voorbeeld 4-5). Vooral het tweede voorbeeld, van een sonate voor strijkers gepubliceerd in 1694, werpt licht op de zaak, aangezien de 6/8-maat hetzelfde is. Ik zou willen suggereren dat Buxtehudes 'Un poco adagio' ook het door Bach bedoelde tempo is. Dus ja, deze fuga wordt meestal veel te snel gespeeld!

Wel is het thema van Buxtehudes sonate maar gedeeltelijk chromatisch, terwijl Bachs thema de volledige chromatische kwart gebruikt. Het is inderdaad opvallend dat zijn fis-klein-Toccata niet eindigt met een snelle virtueuze fuga, zoals in de overige zes clavecimbeltoccata's, maar met een chromatische fuga in een zeer beheerst tempo. De gebruikelijke formele relatie is hier omgedraaid: de snelle, briljante fuga dient niet meer als finale maar is in het midden geplaatst. Op

Voorbeeld 1 – Reincken, Sonata V (1687), Gigue, m.26-29 / BWV 915, m.83-87

Voorbeeld 2 – BuxWV 146, m.70-71 / BWV 910, m.67-68

Voorbeeld 3 – BWV 910, m.88-89

Voorbeeld 4 – BuxWV 153, m.67-68 / BWV 910, m.135-136

Voorbeeld 5 – BuxWV 257, m.148-149 / BWV 910, m.150-152

die plek hebben andere toccata's (zie BWV 912, 914) langzamere fuga's. De reden achter deze ongebruikelijke formele procedure kan gevonden worden in het gebruik van de chromatisch dalende kwart. We bevinden ons hier natuurlijk op het traditionele terrein van het Lamento, dat bij Bach in dichte chronologische nabijheid van deze toccata gevonden kan worden in het Capriccio B-dur BWV 992 van rond 1704 (in het 'allgemeines Lamento der Freunde') en in Cantate 12, 'Weinen, klagen, sorgen, zagen' uit 1714. De fis-klein Toccata is dus naar alle waarschijnlijkheid eveneens een Lamento-compositie, en, gelet op de aanwezige stilistische indicaties – exotische toonsoort, letterlijk citaat, trillerachtige zestienden, Lamento-thema met herhaalde noten (op zichzelf al typisch voor Buxtehude) – wijst alles er sterk op dat het geschreven werd ter nagedachtenis aan de dood van Dieterich Buxtehude in mei 1707.

Er is nog meer stilistisch bewijs ter ondersteuning van deze hypothese. Buxtehudes Praeludium in fis-klein vormt een van de meest eloquente stukken die in de Stylus phantasticus geschreven zijn.⁹ Zoals ik elders heb laten zien, werd het concept van de Stylus phantasticus rond 1650 'uitgevonden' door Johann Jakob Froberger en enthousiast opgepakt door de Hamburgse organistenkring rond Reincken en Buxtehude.¹⁰ Het gaf hun vrije instrumentale composities (grotendeels klavierwerken) met hun veelvuldig contrasterende secties een stevige theoretische basis, inhoudende dat hun vorm was gestoeld op klassiek-retorische principes – gewoonlijk het Ciceroniaanse schema van een redevoering –, met bijbehorende proporties. De gevierde meester in dit genre was natuurlijk Buxtehude, en als een nader eerbewijs zette Bach zijn toccata op als een bijzonder duidelijk, nadrukkelijk voorbeeld van een compositie in de Stylus phantasticus:

Vormschema van de Toccata in fis-klein

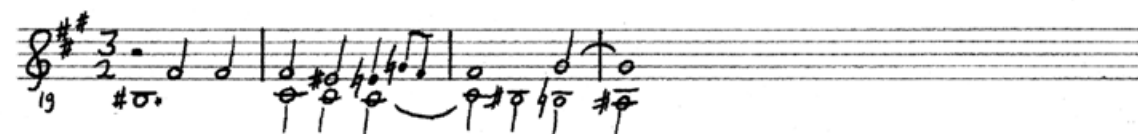
gedeelte	techniek	maat	aantal maten	maatsoort	gebruikte toontrappen
[1] Exordium	Passaggio	1-4	4	C	I
[2] Narratio	Arpeggio	5-18	14	C	I-IV-V-I
[3] Propositio	Adagio	19-47	29	3/2	I-II-III-I-Vd
[4] Confirmatio	Fuga 1	48-107	60	C	I-V / I-II-III-IV-V-VI/V-I
[5] Confutatio	Labyrint	108-134	27	C	12 toontrappen!
[6] Peroratio	Fuga 2	135-198	64	6/8	I-V - II-III-IV-VII - I

Ik kan hier niet op alle details van dit concept ingaan, en zal de meest saillante punten eruit halen, op basis van Johann Matthesons definities van de verschillende retorische gedeeltes.¹¹

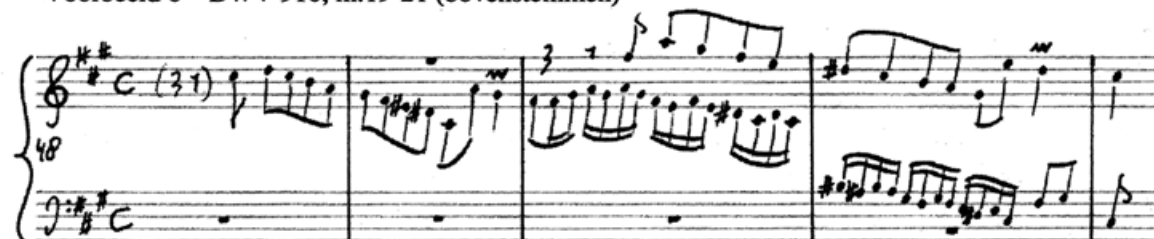
Het derde gedeelte, het Adagio, is (in Matthesons woorden): 'Die **Propositio** oder der eigentliche Vortrag enthält kürzlich den Inhalt oder Zweck der Klangrede [...]' (De *Propositio* of de eigenlijke strekking bevat beknopt de inhoud of doelstelling van de muzikale rede [...]) Hier worden al dalende chromatische lijnen gebruikt, in een sterk dissonante, 'lamenterende' textuur (Voorbeeld 6); het lijkt een verdere ontwikkeling van

en het is deze vorm die aan de slotfuga ten grondslag ligt.

De aansluitende **Confirmatio** is, volgens Mattheson, '[...] eine künstliche Bekräftigung des Vortrages, und wird gemeinlich in den Melodien bey wolersonnenen und über Vermuthen angebrachten Wiederholungen gefunden'. (De *Confirmatio* is een kunstige bevestiging van het voorgedragene en wordt gewoonlijk melodisch gerealiseerd door weldoordachte en boven verwachting vaak terugkerende herhalingen.) Het is een snelle fuga op een heel eenvoudig, diatonisch thema. Maar zijn dalende karakter vormt een verband met het thema van

Voorbeeld 6 – BWV 910, m.19-21 (bovenstemmen)

Voorbeeld 7 – BWV 910, m.48-52

het vroegere 'Allgemeines Lamento der Freunde' van het Capriccio in Bes-groot te zijn. Slechts eenmaal, aan het eind van dit Adagio, wordt deze chromatiek uitgebouwd tot een volledige zesnoots Lamento-bas –

de tweede fuga. Het thema en zijn contrasubject onderhouden een hoogst ongebruikelijke relatie met elkaar, want het contrasubject is slechts een versierde versie (in Noord-Duitse stijl met trillernoten) van het

hoofdthema, en wordt simpel daarmee in canon gevoerd – Voorbeeld 7; merk op dat het contrasubject de 'Guida' (leider) is, en dus in feite voorafgaat aan het eigenlijke thema! Deze Presto-fuga, die in zijn geheel gezien kan worden als een schitterende evocatie van Noord-Duitse klaviervirtuositeit en contrapunt (en opnieuw van een exorbitante moeilijkheidsgraad!), is nogal omvangrijk en voldoet daarmee aan de 'weldoordachte en boven verwachting vaak terugkerende herhalingen' die vereist zijn in dit gedeelte van een stuk in de Stylus phantasticus. Het is zelfs zo, dat deze fuga in de literatuur soms als te lang wordt bestempeld: deze commentatoren begrijpen Bach dus beter dan zij zichzelf realiseren!

Over het volgende partikel van dit Ciceroniaanse redevoeringsschema schrijft Mattheson: 'Die **Confutatio** ist ein Auflösung der Einwürffe, und mag [...] entweder durch Bindungen, oder auch durch Anführung und Wiederlegung fremdscheinender Fälle ausgedrückt werden'. (De *Confutatio* is het opheffen van bezwaren, en kan [...] uitgedrukt worden, hetzij door overgebonden noten, hetzij door het aanvoeren en weerleggen van gevallen die niet in orde lijken te zijn.) Voor de beschrijving van deze 'verwarring' gebruikt Bach een drastische Noord-Duitse techniek: een arpeggio-achtig idee van één maat wordt op veel verschillende toontrappen herhaald en moduleert aldus constant (Voorbeeld 8). Bach construeert hiermee een waar harmonisch labyrint, met gebruikmaking van de kwintencirkel in majeur van D tot Es (acht trappen) en in mineur van b tot gis (vier trappen). Daarmee zijn twaalf van de vierentwintig toonsoorten in gebruik. Waarschijnlijk is dit eens te meer een eerbewijs aan Buxtehude, als demonstratie van een bepaalde of onbepaalde 'wohltemperierte' stemming – een stemmingstype waarvan deze fis-klein-stukken van Bach en Buxtehude in ieder geval afhankelijk zijn.

Voorbeeld 8 – BWV 910, m. 108-109

Voorbeeld 9 – BWV 150, m. 33-35 (Continuo)

En nu zijn we weer terug bij de slotfuga, het eigenlijke Lamento. Mattheson schrijft over het laatste gedeelte: 'Die **Peroratio** endlich ist der Ausgang oder Beschluß unsrer Klang-Rede, welcher, vor allen andern Stücken eine besonders nachdrückliche Bewegung verursachen muss'. (De *Peroratio* tenslotte, is de uitgang of conclusie van onze muzikale redevoering,

die, meer nog dan bij de andere gedeeltes, een bijzonder nadrukkelijk stuwende beweging teweeg moet brengen.). Deze stuwende beweging wordt tot stand gebracht door middel van de chromatiek en een langzame, nadrukkelijke slag. Retorisch gezien vormt het tevens een samenvatting van het voorafgaande: het chromatische thema, aangekondigd in de *Propositio*, wordt nu volledig uitgewerkt, de fugatische techniek van de *Confirmatio* wordt weer opgepakt, de rijkdom aan tonale trappen van de *Confutatio* wordt in herinnering gebracht door inzetten op alle diatonische toontrappen (behalve VI), en de *passaggio*-techniek van het *Exordium* wordt aan het eind gerecapituleerd, waardoor het stuk – net als de g-klein Toccata, maar nog sterker – als een geheel sluitende, logische vorm overkomt.

Als men de theorie accepteert dat Bachs fis-klein Toccata een muzikaal gedenkschrift is op de dood van Buxtehude, betekent dit natuurlijk ook, dat de vraag naar de datering opnieuw gesteld moet worden. Zou de Toccata gecomponeerd kunnen zijn in de tijd kort nadat Bach hoorde over Buxtehudes dood (9 mei 1707)? Misschien werd het geschreven in de onmiddellijke chronologische nabijheid van cantate 'Nach dir, Herr, verlanget mich' BWV 150, die rond 1707 gedateerd wordt, aangezien deze cantate precies hetzelfde chromatische thema bevat als onze toccata (Voorbeeld 9).

Het oudste afschrift van de fis-klein Toccata, geschreven door Bachs broer Johann Christoph in het Andreas-Bach-Buch, is hiermee in overeenstemming, want het kan in de jaren 1707 tot 1711 gedateerd worden. Jean-Claude Zehnder deelt de fis-klein-Toccata op basis van verschillende stilistische observaties in de periode 1709-1711 in.¹² Echter, een soortgelijk *Confutatio*-deel komt slechts voor in twee eerdere stukken, namelijk de zeer vroege Fantasia in a-klein

BWV 922 en de zonder twijfel oudste clavecimbel-toccata, die in d-klein BWV 913 (beide door Zehnder gedateerd op c.1704¹³). De hoogstwaarschijnlijk te Mülhausen gecomponeerde Toccata in g-klein heeft met die in fis-klein het belangrijke punt gemeen van een klaaglijk Arioso-deel in 3/2 maat als *Propositio*. Bovendien is de individualiteit van de thema's in het fis-klein werk

tamelijk beperkt, gebaseerd als ze zijn (zoals we hebben gezien) op nogal conventionele formules, en deze eigenschap deelt het met de Toccata in d-klein, maar scheidt het van de fugathema's van de Toccata's in c-klein, e-klein en G-groot. Voor mij wijst het uitzonderlijk hoge inspiratieniveau van het werk in fis-klein, en dit ondanks de weinig karaktervolle thema's, op een speciale gelegenheid – en deze speciale kwaliteit bleef niet onopgemerkt in de Bach-school, getuige het opmerkelijk groot aantal achttiende-eeuwse kopieën (23) dat is overgeleverd.¹⁴

Al met al is het zeer waarschijnlijk dat de Toccata in fis-klein werd gecomponeerd in Mühlhausen in de zomer van 1707. In elk geval onderstreept de inhoud van deze expressieve Tombeau het grote belang van Dieterich Buxtehude in de ontwikkeling van de jonge Johann Sebastian Bach.

(vertaling uit het Engels: Fons van der Linden)

noten

1. Lezing, in het Engels gehouden op 14 maart 2009, tijdens het Utrechtse 'Bachfeest', georganiseerd door de SCGN.
2. Robert Hill, *The Möller Manuscript and the Andreas Bach Book: Two Keyboard Anthologies from the Circle of the Young Johann Sebastian Bach*. Diss, Harvard University 1987, p.351.
3. Hier kan met name gewezen worden op de magnifieke, zojuist verschenen monografie van Jean-Claude Zehnder, *Die frühen Werke Johann Sebastian Bachs. Stil – Chronologie – Satztechnik*, Basel 2009.
4. Zie David Palmer, 'The influence of Buxtehude's pedaliter Praeludia in the Klavier Toccata's of J.S. Bach', in: *Dietrich Buxtehude and Samuel Scheidt. An*

Anniversary Tribute, ed. Isabelle Mills en Walter Kreyszig, Saskatoon 1988, p.154-162.

5. Zie Jean-Claude Zehnder, 'Zu Bachs Stilentwicklung in der Mühlhauser und Weimarer Zeit', in: *Das Frühwerk Johann Sebastian Bachs*, ed. Karl Heller en Hans-Joachim Schulze, Keulen 1995, p.311-338 (hier p.336).
6. Christian Eisert, *Die Clavier-Toccaten BWV 910-916 von Johann Sebastian Bach. Quellenkritische Untersuchungen zu einem Problem des Frühwerks*, Mainz 1994, p.178.
7. Zie Peter Wollny, 'Traditionen des phantastischen Stils in Johann Sebastian Bachs Toccaten BWV 910-916', in: *Bach, Lübeck und die norddeutsche Musiktradition*, ed. Wolfgang Sandberger, Kassel 2002, p.245-255 (hier p.252-253).
8. Michael Belotti, *Die freien Orgelwerke Dieterich Buxtehudes*, Frankfurt am Main 1995, p.169-174.
9. Zie de retorische analyse van dit werk door John Butt in: *Keyboard Music before 1700*, ed. Alexander Silbiger, tweede editie New York 2004, p.197-199.
10. Pieter Dirksen, 'The Enigma of the *stylus phantasticus* and Dieterich Buxtehude's Praeludium in G Minor (BuxWV 163)' in: *Orpheus Organi Antiqui: Essays in Honor of Harald Vogel*, ed. Cleveland Johnson, Seattle 2006, p.107-132.
11. Johann Mattheson, *Der Vollkommene Capellmeister*, Hamburg 1739, p. 236. Matthesons Dispositio met de rangorde Exordium-Narratio-Propositio-Confirmatio-Confutatio-Peroratio schijnt de meest gebruikelijke geweest te zijn in Duitsland (en elders).
12. Zehnder 1995 (zie noot 5), p.333.
13. Zehnder 2009 (zie noot 3), p.96 en 123.
14. Eisert (zie noot 6), p.33-42.

Ook Wim Riefel prikkelt met Notenbüchlein muziekminnaars

Het regionale dagblad De Stentor bracht op 29 januari het volgende bericht, dat de redactie sterk deed denken aan een uitvoering van Siebe Henstra c.s., waarover dit blad een paar nummers geleden schreef. Siebe speelde toen in de Zutphense St. Janskerk en Wim Riefel bracht dit 'oefenboekje' nu in Warnsveld. Het Notenbüchlein leent zich prima om bij een breed publiek warme muzikale gevoelens op te wekken. Het artikel spreekt voor zich:

"Notenbüchlein op clavichord en orgel

Warnsveld – Wim Riefel, cantor/organist van de St. Martinuskerk in Warnsveld, geeft zondag (was 31 januari 2010, red.) een concert waarin hij een selectie speelt uit 'Notenbüchlein für Anna Magdalena Bach' (1725).

Dit Notenbüchlein is een geschenk van Bach aan zijn vrouw die sopraansoliste was.

Het is eigenlijk een leergang voor wie clavichord, clavecimbel of orgel wil leren spelen. Bach gebruikte dit in zijn les- en musiceerpraktijk thuis.

De ongeveer veertig stukken zijn een bonte verzameling van menuetten, polonaises, partita's, koralen, marsen, aria's en suites, die varieëren van makkelijk tot moeilijk. Een ieder die

ooit de toetsen heeft beroerd zal waarschijnlijk één van deze stukken voor de les hebben moeten oefenen.

Het is weinigen bekend dat diverse werken uit deze bundel niet van Bach zelf zijn maar van tijdgenoten. Wie kent niet de bekende sopraanaria 'Ich habe genug', echter de actuele muziekwetenschap heeft aangetoond dat dit mooie werk van Stölzel is. Deze bundel geeft een goed overzicht van de huiselijke musiceerpraktijk in Bachs tijd. Organist Wim Riefel, die vertrouwd is met historische toetsinstrumenten, voert deze stukken nu uit op clavichord, clavecimbel en kabinetorgel, precies zoals Bach bedoeld het heeft.

Weinig mensen zullen een clavichord kennen. Dit oude snaar/toetsinstrument speelde vooral in de 16e en 17e eeuw een grote rol in het muziekleven. Bach had naast clavecimbel verschillende clavichorden in huis staan en het is bekend dat dit zijn favoriete instrument was. De sopraan Annette Weterings vertolkt de solo-sopraan aria's. Daarnaast klinkt er muziek voor twee orgels, die dezelfde toonhoogte en stemming hebben. Het kabinetorgel wordt op een vlinder tegenover het Naberorgel geplaatst waardoor een optimale klankversmelting ontstaat. De tweede organist is Theo Meurs."

(redactie)

Bevlogen lesgeven en passie hervinden.

Alet Maasland heeft in Ede jarenlang een uitgebreide clavecimbellespraktijk gehad. Ze was vanaf 1987 actief betrokken bij de Haarlemse clavecimbelcursussen als jurylid en vooral als docent met deelnemende leerlingen aan het concours. Als organisator en stimulator werkte ze mee aan de clavecimbelstudiedagen waaruit het clavecimbelgenootschap in 1993 is ontstaan. Als continuospeelster werkt ze mee aan de uitvoering van Bachcantates in de Lutherse kerk in Arnhem.

Omgeving

In haar huis vol kinderen bespeelde iedereen een instrument. Van trompet, cello, gamba, hobo, dwarsfluit, blokfluit, gitaar tot uiteraard, clavecimbel. Uiteraard, want als 12-jarige prikte Alet Maasland al punaises in de hamertjes van de piano om die meer op een clavecimbel te laten lijken. Inmiddels is het al weer 13 jaar geleden dat zij stopte met lesgeven.

Alet leefde altijd in een muzikale context. Als 13 jarige hielp ze mee met de registratie van het orgel in de Michaelskerk in Zwolle tijdens de jaarlijkse uitvoering van de Mattheus passion maar vooral registreerde zij veel in de Bovenkerk van Kampen waar ze ook haar eerste kerkorgellessen kreeg.

Na het conservatorium gaf Alet jarenlang pianoles maar door haar huwelijk met Chris Maasland, directeur van de Edese muziekschool, tevens ook organisator en oprichter van de Nederlands-Duitse blokfluitdagen, kwam zij in aanraking met de oude muziek. Onder invloed van deze samenwerking volgde Alet met veel plezier vijf jaar lang de clavecimbelopleiding aan het conservatorium van Arnhem.

Zij probeerde het clavecimbel een plaats te geven in de muziekschoolwereld en dat is in die tijd goed gelukt. Er werden spinetten verhuurd aan kinderen die graag wilden leren clavecimbel spelen en waarvan de ouders niet meteen zo'n onbekend instrument wilden of konden kopen. Tijdens de jaarlijkse open dagen kwamen er dan ook steeds meer clavecimbelaanmeldingen. In de jaren 80 en 90 studeerden er gemiddeld 20 tot 25 leerlingen clavecimbel op de muziekschool in Ede.

Samen met Kya Hengstmangers, Annelie de Man, Martine Visser en Fons van der Linden organiseerde zij studiedagen in Ede, Utrecht, Amsterdam en Haarlem met tientallen leerlingen en optimale vormen van praktische improvisatie, zoals hoe ga je met 60 jongelui bij één chinees eten?

In het zonnetje aan de thee in haar tuin moet ze weer lachen bij alle herinneringen aan die dagen.

Samen met Kya Hengstmangers, Mary Sayre, Fons van der Linden Paul Weeren en Cécile Bogaerts was Alet actief betrokken bij de oprichting van het clavecimbelgenootschap. Deze docenten vormden samen het eerste bestuur van dit genootschap. Dit had het tij mee door de hernieuwde belangstelling voor oude muziek sinds de tweede helft van de vorige eeuw.

Echtgenoot Chris adviseerde Kees Rosenhart bij het organiseren van de Haarlemse clavecimbelcursussen. die een groot succes werden mede ook door de inzet van Kya Hengstmangers en Dirk de Vreede:

"Het was toen nog een meerdaags evenement dat ik bezocht met mijn leerlingen die meededen aan het concours, de workshops en soms aan een uitvoering van een project. Zelfs was er een keer een overnachting met de hele groep noodzakelijk in een 'guesthouse'. Dit tot groot genoegen van mijn leerlingen. Het was een hele organisatie waar ik met plezier aan terug denk."

Hervinden

Na het overlijden van haar man heeft het enige tijd geduurd, tot er weer een moment kwam dat ze doorkreeg dat "Muziek kan me weer bij mezelf brengen" Het doorgaan met continuospelen bij de Bachcantates zorgde er voor dat ze haar liefde voor Bach bleef koesteren en gaandeweg groeide weer het verlangen naar de warmte van muziek.

Een muzikale kennis, oud gambadocent, sleepte haar met de uitdaging van samenspel weer achter de toetsen en de noten en langzamerhand nam het oude gevoel weer bezit van haar vingers en van haar hoofd

Op de vraag wat haar het meest raakt, de klank de sfeer of... reageert Alet na enige aarzeling: "...dat ordenen denk ik, als ik studeer ontspringen zich de lijnen in de muziek en daar wil ik wat mee doen" Geen wonder dat Bach haar grote inspirator is. Een fuga mogen studeren is een grote uitdaging

Alet verheugt zich op de komst van een nieuw "speeltje" een toepasselijke benaming in dit geval. Ze trok n.l. de stoute schoenen aan en bestelde bij Klinkhamer een nieuw clavecimbel naar "Vater". Haar voorkeur voor een Duits instrument komt vanwege haar liefde voor de Duitse barok.

Vorig jaar tijdens het Bachfestival in Utrecht werd ze zeer geïnspireerd door het prachtige spel van Marieke Spaans. Bovendien raakte Mariekes didactisch voortreffelijke masterclass Alet's docentensnaar en hart.

Nog steeds komen we op studiedagen oud-leerlingen van Alet tegen, waarvan sommigen het in kleine kring musiceren nog altijd beoefenen –gegrepen door het virus dat Alet zo graag overbracht.

Onlangs organiseerde Alet in haar huis een informele muziekmiddag met 12 musici en 35 luisteraars

Over het overbrengen van enthousiasme en passie gesproken.

Maart 2010

Juweeltje van Marion Boshuizen

Juweeltje

Nieuw bestuurslid Marion Boshuizen roept in dit nummer de lezers op om iets te laten zien van hún manier van 'genieten van en omgaan met het clavecimbel', als je dat zo ruim mag opvatten. Zelf geeft ze het goede voorbeeld met een handige tip (zie elders) en met het insturen van deze foto van haar 'juweeltje'!

De maker is Cornelis Bom, te Nieuwolda, die dit instrument in 2009 maakte. Het is gebouwd naar de Berlijner Mietke (1705). Jessica Zappe uit Berlijn heeft de decoratie verzorgd. Wellicht zijn er meer lezers die een vergelijkbare beschrijving hebben en kunnen we daar in een volgend nummer op terugkomen.

De foto is op de achterkant van de omslag in kleur afgedrukt.

Instrument beschilderd door Jan Overbeke

gevolg van vorig nummer

De heer Andries Wink las in het vorige nummer over de clavecimbelbeschilderingen door Jan Overbeke en stuurde spontaan deze foto van een clavecimbel, gebouwd door Hugo van Emmerik in Heukelum. Het deksel is dus beschilderd door de heer Overbeke.

De heer Wink vertelt: "Jaren geleden kocht ik in een Rotterdamse boekhandel de 'Atlas van Rotterdam' inhoudende: 'Rotterdam met al zijn gebouwen net op haer maet geteekent en gesneden. Anno 1694, door Johannes de Vou.' In de atlas is opgenomen de 'Caart van de stad Rotterdam en gezicht langs de Maas, benevens de afbeeldingen van de voornaamste publieke gebouwen.'"

Het origineel is een kopergravure van 180 bij 24 cm. De reproductie is gemaakt in opdracht van het antiquariaat Langerveld te Rotterdam en uitgevoerd in

koperdiepdruk op ware grootte door Rotogravure in Leiden. De reproductie is bijna niet te onderscheiden van het origineel.

De heer Wink schrijft:

"Misschien kunt u de foto en de toelichting gebruiken voor 'het Clavecimbel'. Zo niet, dan heb ik daar geen probleem mee maar ik zal het wel grappig vinden als u er iets van kan bakken. Ten slotte met vriendelijke groeten, Andries Wink".

En dit is het soort acties en reacties waarop Marion Boshuizen in haar artikel doelt!

De foto is op de achterkant van de omslag in kleur afgedrukt.

Muziekbijlage

Onlangs verscheen een CD met orgelmuziek van Joan Cabanilles, uitgevoerd door de Nederlandse organist/clavecijnist Léon Berben. [Aeolus AE-10671]

Heel veel van de muziek van Cabanilles zonder pedaal uit te voeren en dus ook als clavecimbelmuziek heel

geschikt. Ik koos voor U uit: Corrente Italiana, die echter niet op de orgel-cd van León Berben staat.

Hans van Krevelen

CD-bespreking

Paul Weeren vergelijkt: Blokfluitsonates van Händel

Veel clavecinisten kennen ze net zo goed als blokfluitisten: de sonates voor blokfluit en basso continuo van Georg Friedrich Handel. In het blokfluitonderwijs nemen deze stukken een prominente plaats in, vergelijkbaar met de tweestemmige inventies van Bach in het clavecimbelonderwijs. Bijna elke blokfluitist die verder komt dan de eerste paar boekjes waagt zich aan deze sonates. Dat er echter verschil is tussen de noten kunnen spelen en er een kunstwerk van maken mag natuurlijk duidelijk zijn. Dat deze stukken rijk zijn aan karakter, melodie en drama bewees bijvoorbeeld al Frans Brüggem, die deze sonates meermalen in zijn carrière als blokfluitist opnam. Maar ook in vele live-concerten met blokfluit en basso continuo staan deze sonates op het programma.

Vanuit het oogpunt van de clavecinist is er ook veel te beleven in deze sonates. Ten eerste schrijft Handel interessante baspartijen (bijvoorbeeld het beruchte tweede deel Allegro uit de sonate in a, opus 1 nr. 4), ten tweede zijn er soms inleidingen (zoals in de sonate in C opus 1 nr. 7 in het derde deel) waar de clavecinist kan improviseren op de bas zonder dat de blokfluit meespeelt.

Sonates

Handel heeft de sonates zelf gecijferd, dat wil zeggen dat je ook kunt zien aan wat voor soort harmonische rijkdom Handel dacht bij deze sonates. Hij voegt vaak dissonanten toe die niet tussen melodie en bas te vinden zijn of voorziet een kwartvoorhouding in de melodie van een none in de gecijfering om de dissonant nog sterker te maken. Mooie voorbeelden zijn hiervan te vinden in alle langzame delen van deze sonates. Het kan dus heel interessant zijn om deze te studeren vanuit een onuitgewerkte partij om zo zelf te kijken welke harmonieën Handel bedoeld heeft. In die zin zijn deze sonates nuttig materiaal voor de basso continuo's.

Handel schreef zijn sonates rond 1710 toen hij als jonge musicus al veel succes had met opera's in Londen en in Italië. In die tijd werden er veel sonates uitgegeven en geschreven voor blokfluit en basso continuo. Denk bijvoorbeeld aan de sonates van Loeillet die in dezelfde tijd eveneens in Londen geschreven en gepubliceerd werden. De meeste van deze uitgaven vermeldden op het titelblad dat het ging om sonates voor blokfluit en basso continuo 'for the harpsichord or the bass viol(in)'. In 1720 publiceerde Walsh buiten medeweten van Handel de zogenaamde sonates opus 1 'for the german flute, a hoboy or violin with a thorough bass for the harpsichord or the bass violin'. Bij sonates 2, 4, 7 en 11 vermeldt de partituur 'flauto solo' wat blokfluit betekent. Dat in tegenstelling tot 'traversa solo' voor de traverso (dwarsfluit). Het gaat hier dus om blokfluitsonates met basso continuo voor clavecimbel of cello. Niet voor allebei tegelijk zoals we vaak horen

en zien. Wat zeer waarschijnlijk vroeger best wel gedaan kan zijn, als er zowel een clavecinist als een cellist of gambist aanwezig was. Typisch is wel dat de meeste sonates die in Londen gepubliceerd zijn spreken van of in plaats van en.

Recent

Er zijn twee recente opnames van Nederlandse blokfluitisten die de Handelsonates spelen met alleen een clavecimbel voor het continuo. Het betreft opnamen van Erik Bosgraaf (blokfluit) en Francesco Corti (clavecimbel)¹ enerzijds en Heiko ter Schegget (blokfluit) en Zvi Meniker (clavecimbel)² anderzijds. Naast de 4 sonates opus 1 bevatten beide opnamen ook de twee in handschrift overgeleverde sonates, die bekend staan als de Fitzwilliam Sonatas in d en Bes, genoemd naar het Fitzwilliam Museum in Cambridge waar zich het handschrift bevindt.

Heiko ter Schegget en Zvi Meniker hebben ook twee losse stukken, een andante in d en een menuet in d, uit hetzelfde handschrift opgenomen. Vermoedelijk gaat het om twee extra delen of alternatieve delen voor de sonate in d. Erik Bosgraaf en Francesco Corti hebben ook een sonate in F (HWV 358) opgenomen, oorspronkelijk in G, uit hetzelfde handschrift. In het laatste deel van deze sonate staan een paar extreem hoge noten, waardoor het niet zeker is of het hier om een blokfluitsonate gaat of over een sonate op viool. Bosgraaf en Corti lossen dit op door het stuk een toon naar beneden te transponeren. Vervolgens speelt Bosgraaf deze sonate op een sopraninoblokfluit, welke een octaaf hoger klinkt als de altblokfluit. Daardoor zijn de hoge noten nog extremer. Overigens is de G-groot versie, inclusief de hele hoge noten, te spelen op altblokfluit. Dit is bewezen op een opname door Hugo Reyne een aantal jaren geleden.

Beide clavecinisten spelen op een tweeklaviers clavecimbel, Meniker op een instrument naar Christian Vater, gebouwd door Thomas en Barbara Wolf in 1988. Francesco Corti bespeelt een clavecimbel van David Ley naar 17de eeuws Frans voorbeeld. Om de bas goed uit te laten komen speelt Corti vaak gekoppeld met de linkerhand op het onderklavier (8'8') en de rechterhand

¹ Handel: The recorder sonatas, Brilliant Classics 93792

² Händel A Flauto e Cembalo, MDG 905 1564-6

op het bovenklavier (8'). Er is dan een duidelijke dialoog tussen de blokfluit en de bas, met de akkoorden meer als ondersteuning. Zvi Meniker doet dat niet en wisselt ook minder gedurende de delen van registratie. Dat maakt het geheel wat voller van klank en wat evenwichtiger in balans. Dat is natuurlijk ook een kwestie van opname, de MDG-opname van Heiko ter Schegget en Zvi Meniker is fantastisch ruimtelijk en mooi van balans met de SACD techniek opgenomen. Dat heeft de andere opname door brilliant classics niet, echter die is dan ook beduidend goedkoper.

Christensen

In het continuospel van beide spelers is de invloed van het werk van Jesper Christensen goed merkbaar: een goede stemvoering en alle cadensen zijn compleet, dat wil zeggen elke harmonie door Handel aangegeven met cijfers wordt geharmoniseerd. In de sonate opus 1 nr 11 (oorspronkelijk in F, bij Bosgraaf in D) speelt Francesco Corti in het alla siciliana een begeleiding met gebroken akkoorden in de rechterhand zoals Bach dat schrijft in de vierde sonate voor viool en clavecimbel. Dat klinkt overtuigend en geeft dit deel meteen meer een sicilianokarakter.

Beide blokfluitisten spelen de sonates fantasievol en met uitgekiende versieringen. Heiko ter Schegget is duidelijk de meer ervaren, rijpere musicus. Zijn versieringen zijn nooit te veel en hij besteedt veel aandacht aan de toonvorming. Hij gebruikt daarbij vier verschillende altblokfluiten, waaronder een originele Bressan uit de achttiende eeuw. De overige drie zijn door hemzelf gebouwd.

Erik Bosgraaf is een veelzijdig blokfluitist die op het moment een grote carrière aan het maken is. Zijn spel is

zeker overtuigend en van hoog niveau. Soms is echter zijn toonvorming wat aan de ruwe, vlakke kant en zijn de versieringen wel erg uitgebreid. Hij speelt ook op meerdere blokfluiten. Drie van de sonates zijn daarvoor getransponeerd: de sonate in d uit het Fitzwilliam handschrift speelt hij in de b-klein versie voor traverso, nu gespeeld op voice-flute (een blokfluit in d, een kleine terts lager dan de 'gewone' altblokfluit). Iets minder overtuigend is het transponeren van de sonate opus 1/11 naar D, ook gespeeld op voice-flute. De sonate, die toch al laag geschreven is, klinkt hierdoor een stuk zwaarder. En zoals aangegeven kiest hij voor een sopraninoblokfluit voor de sonate in F (oorspronkelijk G). Daardoor ontstaat er meer variatie in klank door de gebruikte blokfluiten. In een concert vind ik persoonlijk een dergelijke variatie erg prettig. Voor mij werkt het minder goed op cd. Heiko ter Schegget bewijst voor mij dat het ook met alleen altblokfluit(en) net zo interessant kan zijn.

Conclusie

Kortom, voor clavecinisten valt veel te genieten en te leren van beide cd's. Het continuospel is aanstekelijk en heeft op beide opnamen een goede balans tussen ondersteunend zijn en een eigen inbreng in het stuk hebben. De versieringen en retorische benadering van de notentekst van beide blokfluitisten is een inspiratie voor clavecinisten. Mijn persoonlijke voorkeur gaat uit naar de cd van Heiko ter Schegget en Zvi Meniker, een iets meer bezonken interpretatie met een prachtige klank. Het enthousiasme van Erik Bosgraaf en Francesco Corti is zeker ook de moeite waard, en is qua prijs een aantrekkelijk alternatief.

Paul Weeren

Uitgaven voor Clavecimbel, Clavichord en andere toetsinstrumenten

Editie Achter de Schouwburg

Prijslijst per november 2004.

Alle prijzen in Euro

0192 J.S.Bach: 15 stukken voor clavecimbel	€ 5,00
0292 26 Etudes uit de methode J.C.Bach/Ricci	€ 7,50
0392 C.Czerny: 16 Etudes geschikt gemaakt voor clavecimbel	€ 5,00
0493 C.Seixas: 8 Sonates	€ 5,00
0593 5 Variatiewerken: Picchi, Stella, Storace, Rossi en Pasquini	€ 5,00
0194 J.J.Froberger: 5 Suites	€ 5,00
0294 J.J.Froberger: 6 Toccatas	€ 5,00
0794 G.M.Radino: 4 Gagliardas	€ 2,00
0894 Sperontes: 14 stukken uit de 'Singende Muse an der Pleisse'	€ 3,50
0994 C.Balbastre: 6 Noels voor clavecimbel of forte-piano	€ 3,50
1094 Orlando Gibbons: 10 stukken voor clavecimbel	€ 4,00
1395 G.P.Telemann: Partia & Overture Burlesque uit 'Der getreue Musik-Meister', Hamburg 1728	€ 4,00
1595 Bernardo Pasquini: 16 stukken voor clavecimbel	€ 4,00
1695 Martino Pesenti: 8 Correnti alla Francese per sonar nel Clavicembalo, Venetie 1635	€ 3,50
1997 Klavieretudes uit de 19 ^{de} eeuw, geschikt gemaakt coor Clavecimbel, deel 1	€ 6,50
2097 Klavieretudes uit de 19 ^{de} eeuw, geschikt gemaakt coor Clavecimbel, deel 2	€ 6,50

Deze uitgaven kunt U schriftelijk of telefonisch bestellen bij: Fons van der Linden, Molenberg 17, 6191 KL Beek, tel. 046 - 4370917. Per keer vragen wij € 3,- aan verzendkosten!

Voor het buitenland (tel.+31.46.4370917) zijn de extra kosten per bestelling hoger: € 3,50 aan verzendkosten en € 4,- bankkosten; een totaal van € 7,50

(voor betaling vanuit het buitenland: BIC: PSTB NL21 IBAN: NL18 PSTB 0000 3253 34)

Deze uitgaven voor clavecimbel liggen ook ter inzage bij de activiteiten van het Genootschap.

Bovenvermelde prijzen gelden voor de Vrienden van het SCGN. Muziekhandelaren kunnen deze prijzen als netto inkoopprijs aanhouden.

Voor wensen, goede suggesties en mondelinge reclame houdt de uitgever zich aanbevolen.

gesignaleerd

Er verschijnen best veel clavecimbel-cd's van Nederlandse en in Nederland werkzame clavecinisten.

Naast van een dubbel-cd van J.S.Bach zijn nu van Antonio Soler (1729-1783) vijf cd's verschenen!

Pieter Dirksen maakte een nieuwe opname van Bach's Goldbergvariaties. Op deze dubbel-cd zijn ook de Canonische Variatien op orgel opgenomen.

(Etcetera KTC1400 (2009))

Diego Ares, een in Nederland afgestudeerde en werkzame Spanjaard, heeft het zeer geslaagde concert van 27 augustus 2006 in het fringe-programma van het Utrechtse Festival Oude muziek 2006 opnieuw ingespeeld op een door Joël Katzman (Amsterdam) in

2009 gebouwde kopie van een Spaans clavecimbel, F.P.Mirabal, Sevilla 1734.

(Panclassics PC10201 (2009))

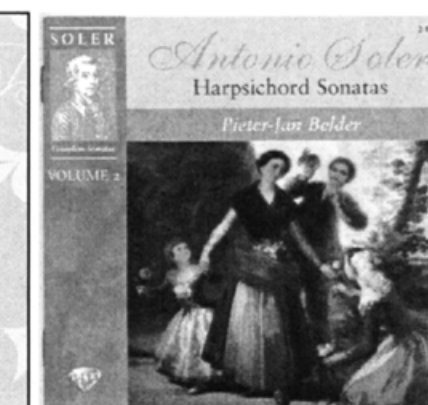
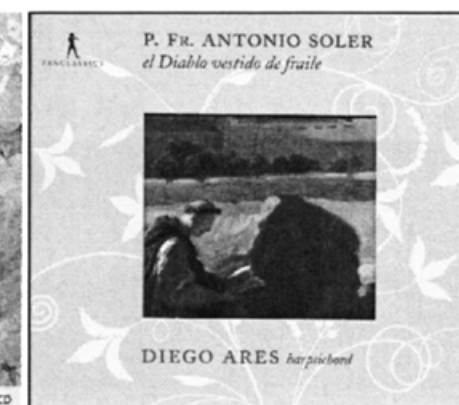
En tot slot is Pieter-Jan Belder begonnen met de complete clavecimbelsonates van Soler (ca.100).

De eerste set heb ik nog niet binnen, maar de tweede set van 2 cd's heb ik hier wel.

(Brilliantclassics 93978 (2010))

Het is te hopen dat deze cd's binnenkort besproken worden in ons blad.

Hans van Krevelen

Klavecimbel te koop

Gebouwd in 2002 door Eduard Trompetter.

Een klavier (transpositieklavier 415-440) met twee 8'-registers met luit, omvang FF-f3.

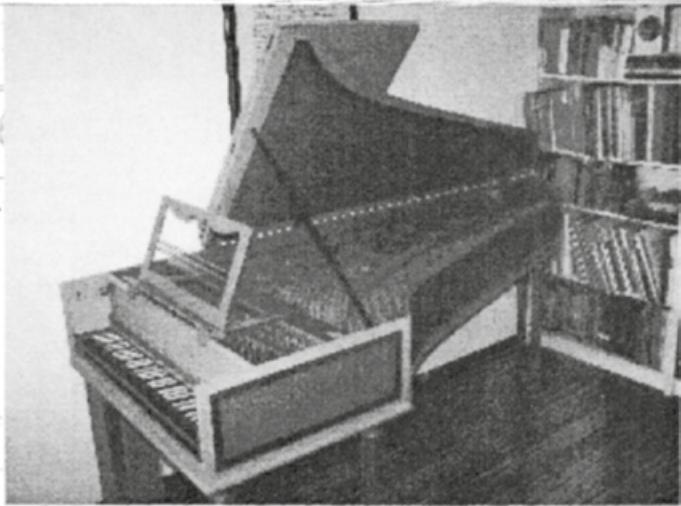
Beschilderde zangbodem en bladgouden biezen.

Evt. inclusief transporthoes en Venta Airwasher.

€ 11.000

Bel voor meer informatie of een afspraak en kom vrijblijvend bespelen of beluisteren.

IJsbrand ter Haar
026-4465287

Robert D. Vollbehr

Clavecimbelbouwer
sinds 1976

Benedenweg 306
1834 BE St. Pancras
tel. : +031 (72) 561 57 02
e-mail: vollbehr@zonnet.nl
www.vollbehr.nl

nieuwbouw
restauratie

Ad Koomans Clavecimbel- en Orgelverhuur

Onder de Boompjes 20 E
1621 GG Hoorn
Tel.: 0229 - 217703
Mob.: 06 14514875
www.adkoomans.org

Onderhoud
Transport
Reparatie
Intonatie

Senioren leren lekker spelend leven

Clavecimbelspelers kennen zelf natuurlijk geen depressieve gevoelens, maar wellicht wel mensen in hun omgeving, die zij zelfs met het prachtigste clavecimbelspel niet kunnen opbeuren.

Veel ouderen gaan gebukt onder sombere herinneringen, nare schuldgevoelens of al te droevige gedachten. Zij hebben wellicht baat bij de nieuwe en nu reeds beproefde methoden en technieken van het neurolinguïstisch programmeren, NLP.

Kijk op www.lekkerinjevel-voeljewel.nl
of bel Hans Hansson op 0573 454 159 of 0650 235 432.

EARLY MUSIC
CATALOGUES

VISIT OUR
WEBSITE

www.saulbgroen.nl

For more than 30 years
we have been known as
specialists in early music.
We send music editions
and books all around the
world.

ONGEHOORDE TECHNIEK

Betrouwbare techniek is een voorwaarde voor langdurig speelplezier.

Juist daarin onderscheiden onze instrumenten zich.

De toon is onbeschrijfelijk. Die moet u horen.

BAROK TOT IN DETAIL

Henk Klop Baroque Keyboard Instruments

Paleisweg 6 • 3886 LC Garderen • The Netherlands • PHONE +31 (0)577 461 512
FAX +31 (0)577 461 787 • WEB www.klop.info • E-MAIL mail@klop.info

Jan Kalsbeek KLAVECIMBELSERVICE

Alles voor het stemmen, onderhoud en zorg voor uw klavecimbel

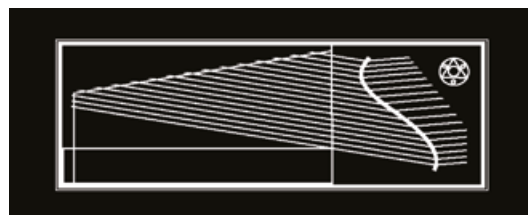

Naast de klavecimbels die ik sinds jaren in opdracht bouw, heb ik nu een service opgezet voor iedereen die klavecimbel speelt.

Voor u, als bespeler van het klavecimbel, heb ik alle gereedschap, reserveonderdelen en accessoires, die nodig zijn voor het stemmen en eenvoudig onderhoud, in een gids bij elkaar gebracht. Ik stuur u deze graag toe.

In de loop der jaren heb ik voor het onderhoud en afregelen van mijn klavecimbels diverse gereedschappen uitgetest. De producten die mij het best bevielen bied ik u nu via deze catalogus aan. Als u nadere informatie over bepaalde producten wenst, kunt u mij daar altijd naar vragen.

Bornhovestraat 18, 7201 CX Zutphen
Telefoon 0575 - 54 66 75, Fax: 0575-540 382, e-mail: jan.kalsbeek@planet.nl

Clavichordenbouw

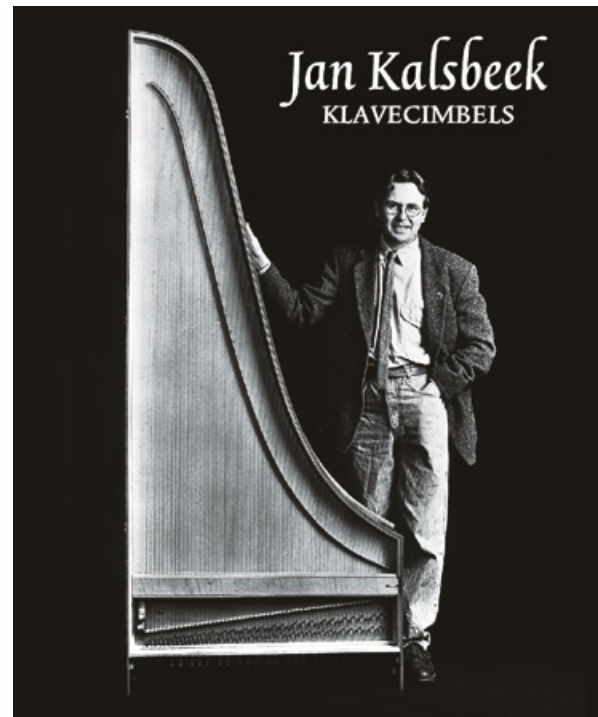
Clavecimbel- en fortepianorevisie

Hovensreed 11, 8808 HB DONGJUM
s.ruys@hetnet.nl
www.sruysclavichorden.nl

J.C. van Rossum
Hoge Maasdijk 8
4281 NG Andel
T.: 0031(0)183-442505
F.: 0031(0)183-448448
M.: 0653388734
E.: jcrossum@xs4all.nl
<http://www.rossumorgelbouw.nl>

J.C. van Rossum
Clavecimbel- en Orgelbouw
onderhoud begeleiding restauratie nieuwbouw

Bornhovestraat 18 · NL 7201 CX Zutphen Holland
Tel. +31(0)575 5466 75 · Fax +31(0)842 2343 81
e-mail: jan.kalsbeek@planet.nl
internet: www.jankalsbeek.com

ONNO PEPER Clavecimbelsmaker

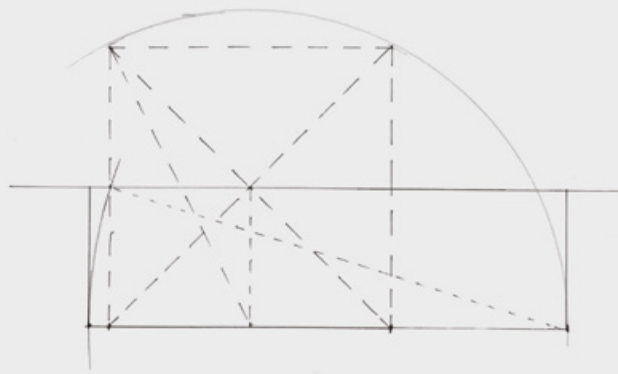
Ruckers - Taskin - Vaudry - Zell - Migliai - Vater - Giusti - e.a.
Nieuwbouw - restauratie - revisie - reparatie - onderhoud met garantie.

Kruisstraat 108 5341 HG OSS
tel. 0031(0)412 623 356
e-mail: info@onnopeper.nl
web-site: www.onnopeper.nl

Broer de Witte

clavichord- & clavecimbelmaker

Kruisstraat 25, 8911 KP Leeuwarden (NL)
www.broerdewitte.nl
info@broerdewitte.nl
00.31.(0)6.15236134

PIECES CHOISIES

pour Le
CLAVECIN.

Facsimile & Semi-facsimile uitgaven,
op zwaar ongebleekt papier gedrukt.
ca. 250 titels muziek voor
clavecimbel, pianoforte, solo of met
begeleiding, & voor kleine
ensembles, van bekende en onbekende
componisten.

Informatie:

Drs J.H. van Krevelen
Kon. Wilhelminaweg 433
NL-3737 BD Groenekan
Tel. 0346-218078

Email: musica.repartita@tele2.nl

MUSICA REPARTITA

Fred Bettenhausen

Klavecimbels in Haarlem

Op overeenkomstige wijze zijn de dokjes, die uit perenhout worden vervaardigd, voorzien van een nylon tongetje, dat overigens wel een zuivere kopie is van een oud Frans model. Het tongetje veert dan ook op een zwijnenhaar. Op deze manier is bereikt, dat de dok in alle seizoenen probleemloos functioneert. Waar hoogwaardige moderne materialen zijn gebruikt, is dat steeds vanuit de overtuiging, dat ook de bouwers uit vroeger eeuwen hier toe zouden hebben besloten als ze de keus zouden hebben gehad. En ook steeds vanuit de ervaring, dat de originele klank volledig behouden blijft, terwijl de betrouwbaarheid en duurzaamheid vergroot wordt. De gebruikelijke toonhoogte is a'=415 Hz. De toonhoogte a'=440 Hz kan zonder problemen worden toegepast. Decoraties in Vlaamse en Franse stijl voor zowel kast als klankbord kunnen door ons worden verzorgd.

Hoewel Fred Bettenhausen zich beperkt tot een aantal topmodellen, zijn er ruime mogelijkheden voor de invulling van eigen wensen. Musici die een instrument uitzoeken, hebben bijvoorbeeld de keus uit verschillende onderstellen, er zijn keuzemogelijkheden ten aanzien van klavier en intonatie en ook wat betreft kleur en decoratie kan uitdrukking worden gegeven aan de persoonlijke smaak. Uiteraard kan over dit soort details worden overlegd tijdens een bezoek aan de toonzaal. Daar is ook ruimschoots gelegenheid de verschillende instrumenten te bekijken en te bespelen. Wie kiest voor een instrument van klavecimbelbouwer Fred Bettenhausen, kiest voor topkwaliteit met daarbij veel keuzemogelijkheden in uitvoering naar eigen voorkeur. Evenwel is met de aflevering van het instrument (die zo mogelijk door de bouwer persoonlijk geschiedt) zijn betrokkenheid niet ten einde. Hoe u een snaar moet opleggen, hoe u moet intoneren en hoe de afregeling van het instrument in zijn werk gaat, dat alles kunt u, desgewenst gedemonstreerd krijgen.

In een van de oudste delen van Haarlem, dicht bij de binnenstad, vindt u Klavecimbelbouw Fred Bettenhausen. De ruime toonzalen zijn gelegen aan de Spaarnwouderstraat 39-41, op de oostelijke oever van het Spaarne. Het bedrijf dateert uit 1980. Met ruim 400 instrumenten, geleverd aan musici in verschillende landen, met tienduizenden speeluren, is het ervaren genoeg om zich een eigen reputatie te hebben verworven.

Klavecimbelbouwer Fred Bettenhausen bouwt tokkeltoetsinstrumenten naar modellen zoals die nog te zien zijn in musea met een interessante collectie muziekinstrumenten. Deze instrumenten worden niet zonder meer gekopieerd. Van sommige modellen is de kast- en klavieromvang vergroot om de instrumenten geschikt te maken voor het gehele repertoire van de barokmuziek zoals dat de musicus van nu ter beschikking staat. In zijn bouwprogramma heeft hij zich volledig geconcentreerd op een select aantal topmodellen uit de klassieke instrumentbouw, daarbij steunend op een verheugend grote vraag naar deze modellen. Op deze manier kon de beschikbare expertise optimaal worden benut en is het mogelijk gebleken topkwaliteit te leveren tegen concurrerende prijzen.

Alle Vlaamse en Franse klavecimbels worden, evenals de spinetten, in populierenhout uitgevoerd. Het klankbord is altijd van Fichten. De gebogen zijde wordt uit massief hout gevormd. Hierbij kan worden aangetekend, dat al het hout, bestemd voor de constructie, vele malen geselecteerd en gecontroleerd wordt; in eerste instantie in het land van herkomst, daarna in het eigen atelier zowel tijdens de voorbewerking als bij de constructie. In het algemeen geldt dat steeds voor die materialen is gekozen die zekerheid verschaffen ten aanzien van vormvastheid, authentieke klank en probleemloos functioneren.

Is bij het ontwerpen van de instrumenten alle zorg besteed aan duurzaamheid, doeltreffendheid en een historisch verantwoorde vormgeving, ook bij de bouw zelf zijn deze uitgangspunten tot in detail bepalend. Dat daarbij wel eens voor oplossingen is gekozen die afwijken van het oorspronkelijke model is te begrijpen. Zo worden de toetsen voorzien van nylon balans- en geleiderondjes. Daarmee zijn slijtvastheid, maatvastheid en geluidloosheid van het toetsenmechaniek gegarandeerd.

Stichter en enig eigenaar van klavecimbelbouw is Fred Bettenhausen, geboren in 1944. Bettenhausen doorliep alle niveaus van vak- en technisch onderwijs die relevant zijn voor de bouw van hoogwaardige houten muziekinstrumenten. Zijn keus van de te bouwen modellen is gebaseerd op gedegen studie van de in musea en andere verzamelingen beschikbare instrumenten, maar ook op veelvuldige gesprekken met uitvoerende kunstenaars. Als technicus heeft hij de bouw van het instrument geheel in eigen hand, maar ook aan essentiële zaken die buiten de directe bouw van de instrumenten vallen, wordt zorg besteed. Voorbeelden hiervan zijn de selectie van hout en de aankoop van de te gebruiken materialen. Door steeds de laatste ontwikkelingen te blijven volgen op gebied van de instrumentbouw en door blijvend contact te onderhouden met de gebruikers van zijn instrumenten, kon zijn bedrijf die instrumenten leveren die de steeds groeiende vraag ernaar hebben doen ontstaan. Een vraag die weer de sleutel was tot de huidige sterke positie van Klavecimbelbouw Fred Bettenhausen tussen de bouwers van klassieke toetsokkelinstrumenten in deze tijd.

Een bezoek aan ons atelier is zeker de moeite waard. Ter oriëntatie kunnen wij in onze showroom een grote collectie instrumenten laten zien.

Voor u een beslissing tot aankoop doet moet u beslist de instrumenten gehoord hebben!

Fred Bettenhausen

Spaarnwouderstraat 39-41
2011 AB Haarlem Nederland
Telephone + Fax: +31 (0) 23 - 5361205
www.fredbettenhausen.com

Reincken Festival
oude muziek Deventer

Hemelvaartsweekend
13, 14 en 15 Mei

"Muziek uit De Gouden Eeuw"
met onder andere: Spirit of Gambo, Convento en Jan Kleinbusink.

Informatie en kaartverkoop via www.reinckenfestival.nl
en de Deventer Schouwburg, telefoonnummer 0570 - 68 35 55

Paul Nijsten

Klavecimbels

Ambyerstraat Noord 95
6225 EC Maastricht
Tel. - fax: 043 - 362 41 66
Email: pnijsten@live.nl

Clavecimbel van Marion Boshuizen (zie p.18)

Clavecimbel van de heer Andries Wink met beschildering door Jan Overbeke (zie p.18)

Corrente Italiana

JUAN CABANILLES
(1644-1712)

Measures 1-25 of the musical score for Corrente Italiana. The score is written for piano in 3/4 time. It features a treble and bass staff. The key signature has one flat (B-flat). The tempo/mood is indicated as 'con ayre'. Measure numbers 5, 10, 15, 20, and 25 are marked at the end of their respective systems.

Measures 30-60 of the musical score for Corrente Italiana. The score continues from the previous page. Measure numbers 30, 35, 40, 45, 50, 55, and 60 are marked at the end of their respective systems. The piece concludes with the word 'volti' at the end of measure 60.

aprisa y con ayre 65 70

75 80 85 90 95 100 105

110 115

120 125 130 135 140 145 150